

ARAP EDEBİYATINDA SU‘LÛK ŞAİRLERİN ŞİİR TEMALARI*
Poetry Themes of Su‘lûk Poets in Arabic Literature

Adem DOĞAN

Dr. (TİB), Atatürk Ortaokulu, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
Dr., Atatürk Secondary School, Religious Culture and Ethics Teaching

Bingöl, Turkey

ensar.1980@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-2881-4191

DOI: 10.34085/buifd.672950

Öz

Arap yarımadasında Câhiliye döneminden Birinci Abbâsî dönemine kadar toplumdaki siyâsî, sosyal ve ekonomik durumların yarattığı problemler sonucunda su‘lûk (fakir, eşkıya) şairler türemiştir. Bu su‘lûk şairlerden bazıları ortak mülkiyeti ve sosyal adaleti savunmuşlar ve elde ettiklerini fakirlerle paylaşmışlardır. Diğer bir kısmı ise daha çok kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Çölü mesken tutan bu su‘lûk şairler düşüncelerini gerçekleştirmek için zenginlere ve ticaret kervanlarına baskın düzenlemişlerdir. Sadru'l-İslâm döneminde İslâmiyet'in gelişiyle birlikte toplumda gerçekleştirilen iyileştirmeler sonucunda su‘lûk şairlerin ortaya çıkmasında önemli ölçüde bir yavaşlama olmuşsa da Emevîler ve Abbasîler döneminde tekrar yükselişe geçmiştir. Su‘luk şairlerin ortaya çıkışında etkili olan siyâsî, sosyal ve ekonomik durumlar her dönemde birbirinden bazı farklılıklar arz etse de onların şiirlerinde işlenen temaların çoğunun ortak olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Cahiliye döneminden Abbasîler dönemine kadar su‘lûk şairlerin şiirleri mercek altına alınarak ana temaları belirlenmeye çalışılmıştır. Toplamda on üç ana tema belirlenmiştir. İlk önce temalar ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra Câhiliye, Sadru'l-İslâm, Emevîler ve Abbasîler döneminden temaya uygun örnek şiirler bulunup işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Şiir, Şair, Su‘lûk Şair, Şiir Teması.

Abstract

In Arabian Peninsula, bandit poets were derived as a result of problems which are created by political, social and economical situations in society from Ignorance period to the First Abbasid Period. Some of these bandits defended collective ownership and they shared what they got with poor people. Another part of them acted more according to their own benefits. These bandit poets who dwelled the desert raided to rich people and trade caravans to make their own thoughts real. Although there was substantially a

* Bu çalışma, Adem DOĞAN'ın Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TİB Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalında, Doç. Dr. İbrahim USTA danışmanlığında yapmış olduğu "Arap Edebiyatında Eşkıya Şairler" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

deceleration in the emergence of bandit poets as a result of restoration which is carried out in society with the advent of İslâm in Sadr al-İslâm period, it passed on the rise again in the Umayyads and the Abbasids period. Although the political, social and economic conditions that have influenced the emergence of su'lûk poets have some differences in each period, most of the themes covered in their poems seem to be common. In this study, poems of bandit's poets from Jahiliyya period to Abbasid period were examined and main themes were tried to be determined. A total of thirteen main themes were identified. Firstly, general information about the themes is given. Later, sample poems from Jâhiliyya, Sadr al-İslâm, Umayyads and Abbasids were found and processed.

Keywords: Arabic Literature, Poet, Poetry, Bandit Poet, Poetry Theme.

GİRİŞ

Arapça bir kelime olan *su'lûk*, sözlükte malı olmayan fakir anlamına gelmektedir.¹ Kelime, *fakir olmak* ve *devenin tüy dökmesi* anlamlarına gelen *tesa'lûk* kelimesinden türetilmiştir.² *Sa'leke* de "yoksullaştırmak, fakirleştirmek, ihtiyaç içinde bırakmak" gibi anlamlara gelmektedir.³

Su'lûk kelimesi ıstılâhî olarak ise; çeşitli sebeplerle kabilelerinden ayrılıp, çöle çekilen ve orada ayrı bir topluluk oluşturan,⁴ fakir bir hayat yaşayan ve şiirlerinde işledikleri konular arasında fakirlik problemine oldukça geniş bir yer ayıran,⁵ ailesi ve aşireti tarafından dışlanan; öldürmeyi, yol kesmeyi, talanı, çapul ve baskını meslek edinen kimse⁶ anlamına gelmektedir.

Su'lûk kelimesinin sözlük anlamında her ne kadar *fakirlik* anlamı varsa da bu kavram zamanla bu anlam sınırını aşarak farklı bir boyut kazanmıştır. Başlangıçta sadece düşünce olarak şiirlerinde fakirlik problemini işleyen su'lûk şairler daha sonra çete kurarak şiddet eylemlerine başvurmuşlardır. Bu durumda su'lûk artık sadece bir fakir değil, ıstılâhî anlamından da anlaşılacağı üzere, aynı zamanda çölde dolaşan, örgütlenen, yol kesen, hırsızlık, haydutluk ve soygunculuk yapan bir kişiliğe bürünmüştür.⁷ Böylece başlangıçta olumlu bir anlam ifade eden *su'lûk* kavramı zamanla anlam değişimine uğrayarak⁸ Türkçede *eşkiya* kelimesi ile ifade edebileceği-miz olumsuz bir anlama dönüşmüştür.

¹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Ali b. Ahmed, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâder, ts.), 10/455.

² Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Muhammed Na'im el-'Arkesûsî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1425/2005), 946.

³ İbrâhîm Enîs vd., *el-Mu'cemu'l-vasît* (Mısır: Mecme'u'l-Lugati'l-'Arabiyye, 1425/2004), 515.

⁴ İsmail Özsoy, "İslam Öncesi Dışa Kapalı Arabistan'da Sosyo-Ekonomik Bulgular ve Su'lûklar Hareketi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/16 (2005), 89.

⁵ Kadri Yıldırım, "Câhiliye Dönemi Arap Edebiyatında Su'lûk Şairler Hareketi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2001), 178.

⁶ İsmail Durmuş, "Su'lûk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-2/534.

⁷ Yıldırım, "Su'lûk Şairler Hareketi", 178; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-1: Cahiliye Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2012), 172.

⁸ Ahmed Emîn, *es-Sa'leke ve'l-fetve fi'l-İslâm* (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), 19.

Cahiliye döneminde su'lûk şairler denilince Arap yarımadasında fakirlik, kölelik ve kovulmuşluk sebebiyle cahiliye geleneklerine karşı çıkan kişiler aklımıza gelmektedir. Bunlar ekonomik durum, kabileden kovulma ve kölelik gibi sebeplerden dolayı su'lûk olmaya zorlanmışlardır.⁹ Su'lûk şairlerin şiirlerine gelince bu şiirlerin en önemli özelliği şairin kasidenin başında sevgilisinden bahsetme anlamına gelen *atlâl* geleneğini terk etmesidir.¹⁰ Bu şiirlerin diğer bir özelliği ise uzun kaside ve recezler şeklinde olmayıp, kesik ve kısa beyitlerden oluşan basit şiirler olmasıdır.¹¹ Su'lûk şair, şiirinde hırsızlık saldırı ve talan gibi konulardan bahseder. Ayrıca bu şiirler; sakın bir yaşama duyulan özlem, memlekete ve aileye duyulan hasret, af dileme ve tövbe, evsizlik, kaçış, çöl ve burada yaşayan hayvanların tasviri ve düşmanlarıyla alay ve onları tehdit gibi konuları ihtiva eder.¹²

Sadru'l-İslâm döneminde, İslâm dini ekonomik iyileştirmelerde bulunarak bazı cezâî müeyyideler getirmiştir. Bundan dolayı su'lûk şairlerin ortaya çıkmasında gözle görülebilen azalmalar gerçekleşmiştir. Ancak tüm iyileştirmelere rağmen bu dönemde de su'lûk şairlerin izine rastlamak mümkündür. Bu su'lûk şairlerden bazılarının zamanla İslâm'dan etkilendikleri ve eşkıyalıktan vazgeçtikleri görülür.¹³ Sadru'l-İslâm dönemi su'lûk şairlerin şiir temaları Cahiliye dönemi şiir temalarını ihtiva etmekle birlikte bu dönemin şiirlerinde pişmanlık ve tövbe gibi bazı dini içeriklerin de eklendiği görülmektedir.¹⁴

Emevîler döneminde câhilî adet ve geleneklerin yeniden ortaya çıktığına şahit olmaktadır. Ayrıca Emevîler döneminde siyâsî bir merkezi sistem kurulmuş ve tüm İslâm coğrafyası bu siyâsî otoritenin hükmü altına girmiştir. Buna bağlı olarak da siyâsî ve suçlu su'lûklar gibi yeni su'lûk türleri ortaya çıkmıştır.¹⁵ Câhiliye döneminin adetlerinden sayılan yol kesme, kervan soyma vb. durumlar İslâm'ın gelişiyle birlikte oldukça yavaşlamıştı.¹⁶ Ancak Emevîlerin dünyevî şeylere düşkünlüğü, lüks yaşama bağlı israf ve fetih hareketlerinin devlete yüklediği malî yükümlülük gibi sebepler halktan alınan vergileri ağırlaştırmış ve su'lûk şairler için doğal bir zemin hazırlamıştı.¹⁷ Emevîler döneminde, Câhiliye dönemindeki şiir temalarına ek olarak

⁹ İbrahim Usta, "Arap Edebiyatında Eşkya Şairler", *İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish* 9/6 (Spring 2014), 1066.

¹⁰ Yûsuf Halîf, *eş-Şu'arâ'ü's-sa'âlik fi'l-'asri'l-câhilî* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1398/1978), 268-276; Usta, "Arap Edebiyatında Eşkya Şairler", 1067.

¹¹ Halîf, *eş-Şu'arâ'ü's-sa'âlik*, 259-260; Usta, "Arap Edebiyatında Eşkya Şairler", 1067.

¹² 'Abdulhalîm Hifnî, *Şi'rü's-sa'âlik* (b.y.: Metâbi'u'l-Hey'eti'l-Misriyyeti'l-'Amme, 1407/1987), 178-184.

¹³ Hasan Ca'fer Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâ'ü's-sa'âlik* (Beyrut: Reşâd Bres, 1427/2007), 100-138; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-II: Sadru'l-İslâm Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2013), 137-138.

¹⁴ Demirayak, *Sadru'l-İslâm Dönemi*, 137.

¹⁵ Usta, "Arap Edebiyatında Eşkya Şairler", 1077.

¹⁶ Muhammed Rızâ Mürüvve, *es-Se'âlik fi'l-'asri'l-Umevî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 15.

¹⁷ Mürüvve, *es-Se'âlik fi'l-'asri'l-Umevî*, 29-33.

siyâsî taşlamalar,¹⁸ hapis hayatı ve burada yaşananlar da su‘lûk şairlerin şiirlerinde yer edinmeye başlamıştır.¹⁹

Abbasîler dönemindeki su‘lûk şairler hareketini Emevî ve Câhiliye dönemdeki su‘lûk şairler hareketinden ayıran birtakım farklılıklar bulunmakla birlikte insanları eşkıyalığa iten temel sebeplerin aynı olduğu görülmektedir. Bu dönemde de her ne kadar devletin refah seviyesi yükselmişse de bu refah belli bir kesim dışında geniş halk kitlelerine yansımamıştır. Bu durum su‘lûk şairler hareketinin tufeylî, şüttâr ve ayyar gibi yeni çeşitleriyle birlikte ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde su‘lûk şairler, deyim yerindeyse, çölden şehre inmişlerdir. Bu arada silahlar da değişmiştir. Kılıç, ok, mızrak vb. klasik silahların yerini hile, dolandırıcılık, dilencilik, şüttârlık, ayyârlık gibi yeni silahlar almıştır.²⁰ Abbasîler döneminde su‘lûk şair, çoğu zaman evinde ailesiyle birlikte yaşadığı için şiirlerinde daha çok onları koruma ve kollama, içinde yaşadığı yokluk, fakirlik ve ihtiyaç içinde olma gibi temaları konu edinir.²¹

1. Su‘lûk Şairlerin Şiirlerinin Ana Temaları

1.1. Medih (Övgü)

Su‘lûk şairlerde şairin kabilesi ile olan bağları kesildiğinden kabilesi ile övünme az rastlanılabilecek bir durumdur.²² Câhiliye döneminin önemli su‘lûk şairlerinden olan ‘Urve b. el-Verd (öl. 594)²³ bir şiirinde tembel fakirleri yerdikten sonra, hallerine razı olmaktansa ölümü şerefli bir meziyet sayan fakirleri şu şekilde över:²⁴

وَ لَكِنَّ صُغُلُوكَ صَفِيحَةً وَجْهِهِ كَصَوْءِ شَهَابِ الْقَائِسِ الْمُتَنَوِّرِ
مُطِلاً عَلَى أَعْدَائِهِ يَزُجْرُونَهُ بِسَاحَتِهِمْ رَجْرَ الْمُنِيحِ الْمُشَهَّرِ
وَإِنْ بَعُدُوا لَا يَأْمَنُونَ إِفْتِرَابَهُ تَشْوُفَ أَهْلِ الْغَائِبِ الْمُتَنْظَرِ
فَذَلِكَ إِنْ يَلْقَى الْمَنِيَّةَ يَلْقَاهَا حَمِيداً وَ إِنْ يَسْتَعْنِ يَوْمًا فَأَجْدِرِ

¹⁸ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-3: Emeviler Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2012), 140-147.

¹⁹ Mürüvve, *es-Se‘âlik fi’l-‘asri’l-Umevî*, 110-116.

²⁰ Usta, “Arap Edebiyatında Eşkya Şairler”, 1082.

²¹ Hüseyin ‘Atvân, *eş-Şu‘arâ ‘ü’s-sa‘âlik fi’l-‘asri’l-‘Abbâsiyyi’l-evvel* (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1417/1997), 66.

²² Halîf, *eş-Şu‘arâ ‘ü’s-sa‘âlik*, 276.

²³ Şair hakkında bk. İbn Kuteybe, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Müslim b. Kuteybe b. el-Kûfî, *eş-Şi‘r ve’s-Şu‘arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.), 675; Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, Ali b. Hüseyin, *Kitâbu’l-Eğâni*, thk. İhsân ‘Abbâs vd. (Beyrut: Dâru Sâder, 1428/2008), 3/53; Corcî Zeydân, *Târîhu âdâbi’l-luğati’l-‘Arabiyye* (b.y.: Dâru’l-Hilâl, ts.), 1/143; Emîn, *es-Sa‘leke ve’l-fetve fi’l-İslâm*, 19; Şevkî Dayf, *Târîhu’l-edebi’l-‘Arabi: el-‘Asru’l-Câhilî* (Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.), 383-387; Mahmûd Hasan Ebû Nâcî, *Şu‘arâ’l-‘Arabi’l-fursân fi’l-Câhiliyye ve’l-İslâm* (Dımaşk: Müessesetü’l-‘Ulûmi’l-Kur’ân, 1404/1984), 164-171.

²⁴ Şiir ve tercümesi için bk. Yıldırım, “Su‘lûk Şairler Hareketi”, 182.

“Ancak bir fakir daha vardır ki onun aydın olan yüzü, nurlar saçan ve ışık toplayan parlak yıldızı andırıyor. Bu fakir düşmanları üzerine uzanarak onlara baskınlar yapar. Düşman da onu uğursuz fal okuymuş gibi sahasından kovar. Uzaklaşsalar bile (onun) yaklaşmamasından emin değiller. Sanki kaybolmuş birinin sahibi, gelir diye hep onu bekler. Bir gün ölümle karşılaşırsa bu şerefli bir karşılaştıdır. Bir gün gelir de zengin olsa, o zaten buna en layıktır.”

Su‘lûk şair bazen sahip olduğu silahıyla övünür. Emevî döneminin su‘lûk şairlerinden biri olan el-Hayrudân b. Hattâr (öl. 1./7. yy.)²⁵ elindeki yayıyla şu şekilde övünmüştür:²⁶

وَمَا لِلْهَيْزْدَانِ وَلَا عَلِيٍّ لِفَتْقِ السَّيْفِ إِذْ زُهَقَا نَصِيرُ
سَوَى شَرِيَانَةٍ خُطِمَتْ بِكَلِّ لَهَا فِي كَفِّ نَارِعِهَا خَطِيرُ
إِذَا طَرَحَتْ وَرَاءَ الْقَوْمِ سَهْمًا مَضَى صَرْدًا وَأَتْبَعَهُ الْبَصِيرُ

“Ne Hayrudân’ın ne de Ali’nin elinde yakalandıklarında kendilerini kılıcın yarmasından kurtaracak bir yardımcıları vardı, atanın avucunda, ucuna titrek bir ip bağlanmış bir yaydan başka. (O yay ki) bir kavmin peşinden ok attığı zaman göz göre göre onu delip diğer taraftan çıkar.”

Su‘lûk şairlerde bazen fahr ve hamâse duyguları da ön plana çıkar. Daha önce dediğimiz gibi bu övünme kabilesiyle övünmekten ziyade kendisiyle övünme şeklindedir. Emevî döneminin yoksul şairlerinden biri olan Sa‘ad b. Nâşib el-Mâzinî (öl. 109/728)²⁷ korkusuzluğunu ve gözü pekliğini dile getirdiği bir şiirinde şöyle demektedir:²⁸

سَأَغْسِلُ عَنِّي الْعَارَ بِالسَّيْفِ جَالِيًا عَلَيَّ قَضَاءُ اللَّهِ مَا كَانَ جَلِبَ
فَيَا لِرِزَامِ رَشْحُو بِي مُقَدَّمًا إِلَى الْمَوْتِ خَوَاضًا إِلَيْهِ الْكَتَائِبَا
إِذَا هَمَّ لَمْ تُرْدَعْ عَزِيمَةُ هَمِّهِ وَلَمْ يَأْتِ مَا يَأْتِي مِنَ الْأَمْرِ هَاتِبَا
وَلَمْ يَسْتَشِيرْ فِي رَأْيِهِ غَيْرَ نَفْسِهِ وَلَمْ يَرْضَ إِلَّا قَائِمَ السَّيْفِ صَاحِبَا

²⁵ Şairin ölüm tarihi bilinmediğinden sadece içinde yaşadığı yüzyıl tahminen hicrî ve miladî olarak verilmiştir. Aynı işlem ölüm tarihi bilinmeyen diğer Su‘lûk şairler için de uygulanacaktır. Şair hakkında bk. Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd el-Merzûbânî, *Mu‘cemü’ş-şu‘arâ*, thk. Fârûk Eslîm (Beyrut: Dâru Sâder, 1425/2005), 541; Nureddîn, *Mevsû‘atu’ş-su‘arâi’s-s‘âlîk*, 241.

²⁶ Muhammed Nebîl Tureyfî, *Dîvânu’l-lusûs fi’l-‘asreyn: el-Câhilî ve’l-İslâm* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2004), 2/297.

²⁷ Şair hakkında bk. İbn Kuteybe, *eş-Şi‘r ve’ş-su‘arâ*, 696; ‘Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü’l-‘edebe ve lübbü lübbâbi lisâni’l-‘Arab*, thk. ‘Abdusselâm b. Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1416/1996), 8/141; Ebü’l-Hasen Sadrüddîn Alî b. Ebi’l-Ferec b. el-Hasen el-Basrî, *Kitâbu’l-Hamâseti’l-Basriyye*, thk. Muhtârüddîn Ahmed (Beyrut: ‘Âlimu’l-Kutub, ts.), 1/195; Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A‘lâm, Kâmûsü terâcîm li-eşheri’r-ricâl ve’n-nisâ min’el-‘Arab ve’l-müsta’rebîn ve’l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1400/1980), 3/88.

²⁸ Demirayak, *Emeviler Dönemi*, 139-140.

Başıma ne getirirse getirsin, utancımı kılıçla (savaşarak) yıkayıp yok edeceğim. Allah'ın takdiri ne ise o olur. Ey Rizamlılar! Benim ordunun başında olmama izin verin; ta ki, benimle savaşmak üzere gelen bölükleri ölüme göndereyim. Benim gibi birisi bir şey yapmak istediğinde isteğinin büyüklüğü onu yapacağından alıkoymaz. Olacak olan işlerden olanlarda onu korkutmaz. Düşünceleri hususunda kendisinden başkasına da danışmaz ve dost olarak da sadece kılıcın kabzasına güvenir.

Câhiliye döneminin en önemli su'lûk şairlerinden olan, teni siyah olduğu için "Ağribetü'l-Arab"dan (Arap kargaları) sayılan ve hızlı koşmasıyla ünlü eş-Şenferâ el-Ezdî (öl. 510)²⁹ cesareti ve silahlarıyla övüldüğü bir şiirinde şöyle demektedir:³⁰

وَفِي الْأَرْضِ مَنْأَى لِلْكَرِيمِ عَنِ الْأَدَى وَفِيهَا لِمَنْ خَافَ الْقَلْبَى مُتَعَزِّلُ
وَلِي دُونَكُمْ أَهْلُونَ: سَيِّدٌ عَمَلَسٌ وَأَرْقَطٌ زُهْلُولٌ وَعَرْفَاءٌ حِيَالُ
ثَلَاثَةٌ أَصْحَابٍ: فُوَادٌ مُشَيِّعٌ وَأَبْيَضٌ إِصْلِيْتُ وَصَفْرَاءُ عَيْطَلُ

"Cömert ve asil kişi için, yeryüzünde eziyet ve cefadan uzak kalmamak; buğz ve kinden korkan için de ayrı durulacak yer vardır. Size karşı benim kuvvetli aslan, parlak tüylü panter, yelesi at ve sırtlan gibi dostlarım var. Ayrıca üç arkadaşına sahibim: Cesur bir kalp, keskin bir kılıç ve büyük, sarı bir yay."

1.2. Hiciv (Yergi)

Su'lûk şairlerin şiirlerine bakıldığında onların hiciv konusunda diğer şairler gibi aşırıya kaçmadıkları görülür. Onlar ırz, namus, soy sop ve kadınlara dil uzatmamışlardır.³¹ Genellikle hicivleri fakirlik, cimrilik ve adaletsizlik konuları çevresinde dönmektedir.

Cahiliye döneminin önemli su'lûk şairlerinden olan 'Urve b. el-Verd (öl. 594) bir şiirinde tembel fakirleri şu şekilde yermektedir:³²

لَحَى اللَّهُ صُغْلُوكًا إِذَا جَنَّ لَيْلُهُ مُصَابِي الْمِشَاشِي أَلْفَاكُلَ مَجْرَدِ
يَعْدُ الْغِنَى مِنْ نَفْسِهِ كُلَّ لَيْلَةٍ أَصَافَ قِرَاهَا مِنْ صَدِيقِي مُيَسَّرِ
يَنَامُ عِشَاءً ثُمَّ يَصْبِحُ نَاعِسًا يَحْتُ الْحَصَى عَنْ جَنْبِهِ الْمَتَعَفَّرِ
يُعِينُ نِسَاءَ الْحَيِّ مَا يَسْتَعِينُهُ وَتُمْسِي طَلِيحًا كَالْبَعِيرِ الْمَجْسَّرِ

²⁹ Şair hakkında bk. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/128; Dayf, *el-'Asru'l-Câhili*, 379-382; Ebû Nâcî, *Şu'arâu'l-'Arabi'l-fursân*, 177-182.

³⁰ Şiir ve tercümesi için bk. Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi: Başlangıçtan XVI Asra Kadar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1996), 67.

³¹ Hifnî, *Şi'rü's-sa'âlik*, 325.

³² Şiir ve tercümesi için bk. Demirayak, *Cahiliye Dönemi*, 173.

"Yoksulun Allah belasını versin, gecenin karanlığı çöktüğünde kurban kesilen her yerde yağlı kemik toplayıcıları arasında görülür o. Eli açık bir dosttan kendisine yemek ulaşan her gecede kendisini zengin görür. Akşam olunca uyur ve sabah uyuklayarak kalkar, toza toprağa bulaşmış her yerinden çakıl taşlarını temizler. Kendisinden yardım istediklerinde kabilenin kadınlarına yardım eder, sonra da yorgun bir deve gibi akşamlar."

Sadru'l-İslâm dönemi su'lûk şairi Füdâle b. Şüreyk (öl. 64/684),³³ cimrilik ithamıyla Asım b. Ömer el-Hattâb'ı (öl. 70/689) hicvettiği bir şiirinde şöyle der:³⁴

أَلَا أَيُّهَا الْبَاغِي الْقَرِي لَسْتَ وَاحِدًا قِرَاكَ إِذَا مَا بَتَّ فِي دَارِ عَاصِمٍ
إِذَا جِئْتَهُ تَبْعِي الْقَرِي بَاتَ نَائِمًا بَطِينًا وَأَمْسَى ضَيْفُهُ غَيْرَ نَائِمٍ
فَتَى مِنْ قُرَيْشٍ لَا يَجُودُ بِنَائِلٍ وَجَحْسَبُ أَنَّ الْبُخْلَ ضَرْبُهُ لَأَزِمٍ
وَلَوْ لَا يَدُ الْفَارُوقِ قَلَدْتُ عَاصِمًا مُطَوَّقَةً يُجَدَى بِهَا فِي الْمَوَاسِمِ

"Ey ağırılanmak isteyen kişi! Âsım'ın evinde gecelediğinde ağırılanman konusunda yalnız değilsin. Ağırılanmayı umarak ona geldiğin zaman, kendisi tok olarak geceler, misafiri ise açlıktan uyuyamaz. Kureyşten biri olduğu halde yanında bir kazanç bulunmaz. Cimriliği gerekli bir bela olarak zanneder. Eğer Hz. Ömer'in hatırı olmasaydı Âsım'ın boynuna kendisiyle çarşı-pazar dolaştırıldığı bir tasma takardım."

Abbasîler döneminin su'lûk şairlerinde hicvin biraz daha mizahî bir yapıya büründüğü görülmektedir. İsmail b. İbrahim b. Hamdeviyye (öl. 167/784)³⁵ Ahmed b. Harb'ın kendisine gönderdiği giysiyi beğenmeyerek onu hicveder. Konu ile ilgili olarak şiirinde şöyle demektedir:³⁶

يَا بَنَ حَرْبٍ كَسَوْتَنِي طَيْلَسَانًا مَلَّ مِنْ صُحْبَةِ الزَّمَانِ وَصَدَا
فَحَسِبْنَا نَسَجَ الْعِنَاكِبِ لَوْ قَيْسَ إِلَى ضَعْفِ طَيْلَسَانِكَ سَدَا
إِنْ تَنَفَّسْتَ فِيهِ يَنْشِقُّ شَفَا أَوْ تَنَحَّحْتَ فِيهِ يَنْقُدُ قَدَا

³³ Şair hakkında bk. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 12/48; Zirikî, *el-A'lâm*, 5/146; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 125-128.

³⁴ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 12/49.

³⁵ Şair hakkında bk. Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed Arnâût, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420/2000), 9/47; Muhammed Şâkir el-Kutubî, *Fevâtü'l-vefeyât*, thk. İhsân 'Abbâs, (Beyrut: Dâru Sâder, 1392/1973), 1/173; İbnu'l-Mu'tez, Ebû'l-'Abbâs Abdullâh b. Muhammed, *Tabakâtü's-su'arâ'*, thk. 'Abdussettâr Ahmed Ferrâc (Mısır: Dâru'l-Maârif, ts.), 371; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 273-274.

³⁶ İbnu'l-Mu'tez, Ebû'l-'Abbâs Abdullâh b. Muhammed, *Tabakâtü's-su'arâ'*, thk. 'Abdussettâr Ahmed Ferrâc (Mısır: Dâru'l-Maârif, ts.), 371.

طَالَ تَزَادُهُ إِلَى الرَّفْوِ حَتَّى لَوْ بَعَثْنَا وَخَدَهُ لَتَهَدَّى

"Ey İbn Harb! Bana öyle bir elbise giydirdin ki; zamana eşlik etmekten ve ona karşı koymaktan bıkmıştır. Eğer örümcek ağı ile kıyaslarsak verdiğin giysi ondan daha zayıf ve kısıdır. Eğer onu giymiş halde nefes alırsan yırtılır, öksürürsen param parça olur. Yamaları o kadar çok tekrar etmiştir ki; Sadece o (yamaları) gönderirsek gerçeğini aratmaz."

Abbasî dönemi su'lûk şairi Ebu'l-Muhaffef (öl. 3./9. yy.)³⁷ ince mizahî anlayışı ile sorumluları ve devletin büyüklerini hicvettiği bir şiirinde ise onlara şöyle seslenir:³⁸

إِذَا كُنْتُمْ الْكِبَارَ وَكُنَّا لَكُمْ صِعَارَ
وَصِرْتُمْ ثَمَاطِلُونَ مَتَى يَفْضِمُ الْحِمَارَ؟

"Sizler bizim için büyük olduğunuzda, bizler de sizin için küçük olduğumuzda ve sizler (sürekli bizi) oyalayıp duruyorken (bu) eşek ne zaman (ekmeği) kemirecek."

'Abbâs b. Tarhân (öl. 335/947)³⁹ alaycı bir üslupla Bermekîleri hicveder. Bu hicvinden sonra evine yüklü miktarda mal gönderilir.⁴⁰ 'Abbâs b. Tarhân veziri hicvettiği şiirinde şöyle der:⁴¹

صَحَبْتُ الْبَرَامِكَ عَشْرًا وَلَا فَخْبَزِي شِرَاءَ وَبَيْتِي كِرَا

"On yıldır Bermekîleri dost edindim; ancak hayır, ekmeğim hala ücretlidir ve evim de hala kiradır."

1.3. Yabani Hayatın Vasfı (Tasviri)

Su'lûk şairlerin kendilerine has bir tasvir anlayışları da vardır. O da genellikle yabani hayat ve yaşadıkları durumları öyküsel bir anlatımla dile getirmeleridir.⁴²

Emevî dönemi su'lûk şairi 'Ubeyd b. Eyyûb el-'Anbarî (öl. 2./8. yy.)⁴³ bir şiirinde yaşadığı vahşi hayatı şöyle tasvir etmektedir:⁴⁴

وَسِرْتُ بِأَوْطَانِي وَصِرْتُ كَأَنِّي كَصَاحِبِ ثِقَلٍ خَطَّ عَنْهُ مَتَاقِلُهُ

³⁷ Şair hakkında bk. İbnü'l-Cerrâh, Ebû Abdillâh Muhammed b. Dâvûd, *Kitâbü'l-Varaka fi ahbâri's-şu'arâ'*, thk. 'Abdulvehhâb 'Azzâm-'Abdussettâr Ahmed Ferrâc (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1169/1755), 122; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâ'i's-s'âlik*, 294-295.

³⁸ İbnü'l-Cerrâh, *el-Varaka*, 124.

³⁹ Şair hakkında bk. İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü's-şu'arâ'*, 130; 'Atvân, *eş-Şu'arâ'ü's-sa'âlik*, 101-102; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâ'i's-s'âlik*, 297-298.

⁴⁰ Nureddîn, *Mevsû'atu's-şu'arâ'i's-s'âlik*, 297-298.

⁴¹ İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü's-şu'arâ'*, 131.

⁴² Hifnî, *Şi'rü's-sa'âlik*, 415.

⁴³ Şair hakkında bk. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'*, 784; Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. 'Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1418/1998), 4/62; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/188; Hifnî, *Şi'rü's-sa'âlik*, 128-129.

⁴⁴ Tureyfi, *Divânü'l-lusûs*, 1/404.

أَمْ تَرَبِّيَ حَالَفْتُ صَفْرَاءَ نَبَعَةً لَهَا رَبِّي لَمْ تُتَلَّمْ مَعَابِلُهُ
 وَطَالَ احْتِضَابِي السَّيْفِ حَتَّى كَانَتْهُ يُنَاطُ بِجِلْدِي جَفْنُهُ وَحَمَائِلُهُ
 أَخُو فَلَوَاتٍ حَالَفَ الْجِنَّ وَانْتَحَى عَنِ الْإِنْسِ حَتَّى قَدْ تَقَضَّتْ وَسَائِلُهُ

"(İşte) vatanımdan ayrılmış haldeyim ve dertleri çok olanın dertlerinin azaldığı biri gibi oldum. Görmüyor musun? Neb'a ağacından yapılmış yay ile ünsiyet kazandım. O yay ki onun asla ok kırmayan bir ipi vardır. Kılıcım ile olan ünsiyetim o kadar uzamıştır ki sanki kılıfı ve bağı cildime yapışık haldedir. Ben ki, çöllerin kardeşiyim; cinlerle antlaşma yapanım. İnsanlardan yüz çeviren, vasıtaları bile değişik olanım."

Emevî dönemi su'lûk şairi Tevbe b. el-Humeyyir (öl. 84/704)⁴⁵ eşkıyalık yaparken çöldeki yaşamı ve gördüklerini kendine has üslubuyla şöyle tasvir etmektedir:⁴⁶

وَأُدْمَاءَ مِنْ سِرِّ الْمَهَارِي كَانَتْهَا مَهَاهُ صَوَارٍ عَيْرٍ مَا مَسَّ كُورُهَا
 قَطَعْتُ بِهَا أَجْوَارَ كُلِّ تَنْوَفَةٍ خَوْفٍ رَدَاهَا كَلَّمَا اسْتَرَّ مُورُهَا
 تَرَى ضِعْفَاءَ الْقَوْمِ فِيهَا كَانَتْهُمْ دَعَامِيصُ مَاءٍ نَشَّ عَنْهَا غَدِيرُهَا

"Mehre oğullarının beyaz derili en iyi develeri ki; sanki hiç semer vurulmamış yabani öküz sürüsüdürler. Onlarla, orada yol tutanı toz bulutlarının helak ettiği korkunç çöllerin ortasından geçtim. O çöller ki; orada yaşayan kavmin zayıfları sanki göldeki suları kurumaya yüz tutmuş su larvalarına benzerler."

Emevî dönemi su'lûk şairi 'Arkal b. el-Huteym b. el-'Uklî (öl. 2./8. yy.)⁴⁷ bir şiirinde geçip gittiği yerleri şöyle tasvir etmektedir:⁴⁸

لَعَمْرُكَ لِلرُّمَانِ إِلَى بِنَاءٍ فَحَزْمُ الْأَشِيمِينَ إِلَى صَبَاحٍ
 وَأُودِيَّةٍ بِهَا سَلَمٌ وَسِدْرٌ وَحَمْضٌ هَيْكَلٌ هَدْبُ النَّوَاحِي
 أَسَافِلُهُنَّ تَرْفُضُ فِي سُهُوبٍ وَأَعْلَاهُنَّ فِي جَحْفٍ وَرَاحٍ
 نُحْلٌ بِهَا وَنَنْزِلٌ حَيْثُ شِئْنَا بِمَا بَيَّنَّ الطَّرِيقُ إِلَى رُمَاحٍ

⁴⁵ Şair hakkında bk. İbn Kuteybe, eṣ-Şi'r ve'ş-şu'arâ', 445; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, el-Eğânî, 11/141; Ziriklî, el-A'lâm, 2/89-90; Zeydân, Tarîhu âdâbi'l-luğati'l-'Arabîyye, 1/301-302; Ömer Ferrûh, Târîhu'l-edebi'l-'Arabî (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1401/1981), 1/466-467; Nureddîn, Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik, 148-150.

⁴⁶ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, el-Eğânî, 11/144.

⁴⁷ Şair hakkında bk. Yâkût el-Hamevî, Şihâbuddîn Ebû 'Abdullâh Yâkût b. 'Abdullâh el-Hamevî, Mu'cemu'l-buldân, thk. F. Wüstenfeld (Beyrut: Dâru Sâder, 1397/1977), 3/67; Nureddîn, Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik, 209.

⁴⁸ Tureyfi, Divânu'l-lusûs, 2/11.

أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَطَامِ حَوِّ
وَمِنْ أَطْوَاهَا ذَاتِ الْمِنَاجِي
وَحُجْرٌ وَالْمَصَانِعُ حَوْلَ حُجْرٍ
وَمَا هَضَمْتُ عَلَيْهِ مِنْ لِقَاحٍ

"Hayatın üzere yemin olsun ki, Rumân'dan Besa'ya kadar ve Hazmu'l-Eşyemeyn'den Subâh'a kadar sedir ve akasya ağaçlarından ve büyük otlardan oluşan etrafı geniş vadilerdir. Düşük yerleri geniş bir ovalıktır, ortadaki yüksek yerlerinde ise kuvvetli bir rüzgâr eser. Oraya iner, yollar ve develer arasında istediğimiz yerde otururduk. Burası bana Cevv bölgesinin kalelerinden, işlenmiş tuğlalardan, Hucr kasabasından ve etrafındaki saraylardan ve hazmu kolay sağmal develerden daha hoştur."

Emevî dönemi su'lûk şairi el-Kattâl el-Kilâbî (öl. 69/689)⁴⁹ insanlardan uzak oluşunu ve yabancı hayvanlarla olan ünsiyetini bir şiirinde şöyle tasvir etmektedir:⁵⁰

وَلِي صَاحِبٌ فِي الْعَارِ هَذَاكَ صَاحِبًا
هُوَ الْجَوْنُ إِلَّا أَنَّهُ لَا يُعَلَّلُ
إِذَا مَا التَّقِينَا كَانَ جُلُّ حَدِيثِنَا
صُمَاتٌ وَطَرَفٌ كَالْمَعَابِلِ أَطْحَلُ
تَضَمَّنْتُ الْأُرَى لَنَا بِطَعَامِنَا
كَأَنَّا لَهُ مِنْهَا نَصِيبٌ وَمَأْكَلُ
فَأَعْلِيهِ فِي صَنْعَةِ الرَّادِ إِنِّي
أُمِيطُ الْأَدَى عَنْهُ وَلَا يَتَأَمَّلُ
وَكَاثَتْ لَنَا قَلْتُ بِأَرْضٍ مَضَلَّةً
شَرِيعَتُنَا لِأَيِّنَا جَاءَ أَوَّلُ

"Mağarada bir arkadaşım vardır. Ne iyi arkadaştır o! Ki o, kaplandı. Ancak o, meşgul etmez. Karşılaştığımızda bütün konuşmamız sessizlikten ibarettir. Onun kül renginde ve temren (mızrak ucu) gibi gözleri vardır. Dağ keçisi, yemeğimize kefil oldu. Her ikimiz için ondan bir nasip ve yiyecek vardır. Erzak sanatında ona üstün gelirim; muhakkak ki ben, ondan eziyeti uzaklaştırırım. O ise bunları hiç düşünmez. Kaybolunan bir arazide bir mağaramız vardır. İçme yerimiz kimin önce geldiğine bağlıdır."

Abbasî dönemi su'lûk şairi yabancı hayatın tasvirini bırakmış gibi görünüyor. Bir parça ekmeğe muhtaç olan Ebu'l-Muhaffef (öl. 3./9. yy.) bu konu ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:⁵¹

دَعُ عَنَّا رَسْمَ الدِّبَارِ
وَدَعُ صِفَاتِ الْقَفَارِ
وَعَدَّ عَنْ ذِكْرِ قَوْمٍ
قَدْ أَكْثَرُوا فِي الْعُقَارِ
وَدَعُ صِفَاتِ الرِّثَائِيرِ
فِي حُصُورِ الْعَدَارِ

⁴⁹ Şair hakkında bk. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-su'arâ*, 705; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 24/91; Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin el-Âmedî, *el-Mü'telef ve'l-muhtelef*, thk. Fritz Krenkow (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1411/1991), 218; Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 1/433-434; Mürüvve, *es-Se'âlik fi'l-'asri'l-Umevî*, 144-146.

⁵⁰ Mürüvve, *es-Se'âlik fi'l-'asri'l-Umevî*, 128.

⁵¹ İbnü'l-Cerrâh, *el-Varaka*, 123.

وَصِفَ رَغِيًّا سَرِيًّا حَكَّتُهُ شَمْسُ النَّهَارِ
فَلَيْسَ يَحْسُنُ إِلَّا فِي وَصْفِهِ أَشْعَارِي

“Memleketin ve ıssız çöllerin tasvirini bir kenara bırak. Memlekette her geçen gün sayıları artan bir topluluğu zikret. Genç kızların bellerindeki kemerin vâsfını bir kenara bırak. Gündüz güneşinin olgunlaştırdığı değerli ekmeği vasfet. Benim şiirlerim ancak onun vâsfiyle güzelleşir.”

1.4. Tehdit

Su'lûk şair, içinde yaşadığı kabile tarafından fakirliği, köleliği, suçluluğu gibi sebeplerden dolayı sürekli küçük düşürülürdü.⁵² Bu durum haddizatın-da kendisinde büyük bir öfkenin birikmesine neden oluyordu. Daha sonra kabileden kovulunca veya kabilesini terk edince gasp ve saldırılara başladılar. Bu durum bazen her iki taraf arasında karşılıklı tehdit etme şeklinde kendini gösterirdi.⁵³

Câhiliye dönemi su'lûk şairi 'Amr b. 'Aclân (öl. 6. yy.),⁵⁴ lâmiyeli bir kasidesinde düşmanlarını tehdit etmekte ve şöyle demektedir:⁵⁵

بُحَيْلَةَ دُونَهَا وَرَجَالَ فَهْمٍ وَكُلُّ قَدِ أَنْابٍ إِلَى إِيْتِهَالِ
فَإِنْ أَنْقَضْتُمُونِي فَفُتُّلُونِي وَإِنْ أَنْقَضْتُمْ فَسَوْفَ تَرَوْنَ بَالِي
فَأَبْرُحُ غَازِيًّا أَهْدِي رَعِيَالًا أَوْمُ سَوَادَ طَوْدِ ذِي بَحَالِ
وَأَبْرُحُ فِي طَوَالِ الدَّهْرِ حَتَّى أُقِيمَ نِسَاءَ بَحْلَةَ بِالتَّعَالِ
بُحَيْلَةَ يَنْدُرُونَ دَمِي وَفَهْمٍ فَذَلِكَ حَالُهُمْ أَبَدًا وَحَالِي

“Büceyle Kabilesi ve arkasındaki Benû Fehm, hepsi (bana karşı) bir gayretin içine girmişler. (Buna karşılık diyeceğim şu ki:) eğer bana galip gelerseniz beni öldürün. Eğer ben galip gelirim, ne yapacağımı o zaman göreceksiniz. Onlarla savaşırım, bir grubun öncülüğünde. Sonra yönelirim yemyeşil Tavn dağının bölgesine. Uzun bir zaman boyunca ortalıkta görünmem; ta ki, Büceyle'nin kadınlarının ağıtları bitene dek. Büceyle ve Fehm (tekrar) kanımı dökmeye yemin ederler. Onların ve benim halimiz ebediyen böyledir.”

⁵² Hifnî, Şi'riü's-sa'âlik, 196.

⁵³ Halîf, eş-Şu'arâ'ü's-sa'âlik, 191.

⁵⁴ Şair hakkında bk. Ebû Sa'îd el-Hasan b. el-Hüseyn es-Sükerî, Şerhu Eş'âri'l-Huzeliyyîn, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc (Kahire: Dâru'l-'Arûbe, ts.), 2/565; Hifnî, Şi'riü's-sa'âlik, 119-120; Nureddîn, Mevâ'î'atu's-su'arâ'ü's-sa'âlik, 84.

⁵⁵ Sükerî, Şerhu Eş'âri'l-Huzeliyyîn, 2/567-568.

Cahiliye döneminin önemli su'lûk şairlerinden biri olan eş-Şenferâ el-Ezdî (öl. 510) Benû Selâmân ile aralarında oluşan düşmanlıkları yüzünden bir şiirinde onları şiddetli bir şekilde şöyle tehdit eder:⁵⁶

كَأَنَّ قَدْ فَلَا يَعْرُوكَ مِثِّي تَمَكُّثِي سَلَكْتُ طَرِيقًا بَيْنَ يَرْبَعٍ فَالَسَّرِدِ
وَإِنِّي زَعِيمٌ أَنْ أَلْفَ عَجَاجِي عَلَى ذِي كِسَاءٍ مِنْ سَلَامَانَ أَوْ بُرْدِ
وَأَمْشِي لَدَى الْعَصَدَاءِ أَنْبِغِي سَرَائِهِمْ وَأَسْأَلُكَ خَلًّا بَيْنَ أَرْفَاعِ وَالسَّرِدِ
هُمْ عَرَفُونِي نَاشِئًا ذَا مَخِيلَةٍ أَمْشِي حِلَالَ الدَّارِ كَالْأَسَدِ الْوَرْدِ
كَأَنِّي إِذَا لَمْ أُمْسِ فِي دَارِ خَالِدٍ بِتَيْمَاءَ لَا أُهْدَى سَبِيلًا وَلَا أُهْدِي

"Sakin ha! Bu şekilde duruşum seni aldatmasın. Yarbağ ve es-Sard denilen yerler arasında bir yol tuttum. Muhakkak ki ben toz bulutumu Benû Selâmân'dan elbise giyen her kişiye dolama konusunda önderim. el-'Asda' denilen yerde onların liderlerini öldürmek niyetiyle yürürüm. Erfâğ ve es-Sard denilen yerlerin arasında bir yol tutarım. Onlar belirtileri olan ortaya çıkışımı bilirler. Evler arasında su başındaki aslan gibi yürürüm. Halid'in evinde gecelemediğimde sanki Teyma (çölündeyim). Ne yol gösterenim ne de yol gösterilenim."

Emevîler döneminin asi su'lûk şairi Mâlik b. er-Reyb et-Temîmî (öl. 60/680)⁵⁷ Emevî valisi Mervan b. Hakem'i tehdit ettiği bir şiirinde şöyle demektedir:⁵⁸

فَإِنْ أَسْطَعُ أَرْحَ مِنْهُ أَنْاسِي بِضَرِيَّةٍ فَاتِكِ غَيْرِ اعْتِدَارِ
وَإِنْ يُغْلِتْ فَإِنِّي سَوْفَ أَنْبِغِي بَيْنَهُ بِالْمَدِينَةِ أَوْ صِرَارِ
أَلَا مَنْ مُبْلَغٌ مَرَوَانَ عَنِّي فَإِنِّي لَيْسَ دَهْرِي بِالْفِرَارِ
وَلَا جَزَعٌ مِنَ الْحَدَثَانِ يَوْمًا وَلَكِنِّي أَرُودُ لَكُمْ وَبَارِ

"Eğer güç yettirebilirim özür dilemek zorunda olmayan korkusuz birinin darbesiyle insanları ondan uzaklaştıracağım. Eğer bunu başaramazsam Medine ve Sırar'da oğullarımın peşine düşerim. Benden, Vali Mervan b. Hakem'e 'ben hep kaçacak değilim, zamanın musibetlerinden korkacak da değilim; lakin bir gün sizin için ıssız Vebâr'dan dönüp geleceğim' diye haber ulaştıracak yok mudur?"

⁵⁶ Abdülazîz el-Meymunî, *et-Tarâifu'l-edebyyye* (Kahire: Lecnetü't-Te'lîf ve't-Tercüme ve'n-Neşr, 1355/1937), 34.

⁵⁷ Şair hakkında bk. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-su'arâ*, 353; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâmî*, 22/200-212; Ferrüh, *Târîhu'l-edeby'l-'Arabî*, 1/392-393; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 122-137.

⁵⁸ Tureyfi, *Divânü'l-lusûs*, 2/161.

1.5. Teşerrüd (Aylaklık) ve Kaçış

Su'lûk şair yerleşik düzeni kabul etmeyip isyan edince içinde yaşadığı toplumu terk etmesi kaçınılmaz hale gelir. Böylece kendisiyle kabilesi arasında karşılıklı bir güvensizlik meydana gelir. Bunun doğal sonucu olarak teşerrüd (aylaklık) hayatı başlar.⁵⁹ Teşerrüd aynı zamanda onların hayatlarını devam ettirmelerinin bir gereği ve mücadelelerinin doğal bir sonucuydu. Şair vahşi çöl hayatındaki aylaklıklarından, yollar konusundaki bilgisinden vb. bahseder.⁶⁰ Gasp ve saldırıdan sonra ise kaçış kaçınılmaz hale gelir. Burada su'lûk şair hızlı koşmasıyla övünmeyi de ihmal etmez.⁶¹

'Ayyaş ez-Zabî (öl. 1./7. yy.),⁶² Emevî casuslarından kaçışı esnasında çok güvendiği arkadaşı İbnu't-Taylesân'ın ihaneti ve yardımıyla yakalanışını şöyle dile getirmektedir:⁶³

أَمْ تَرِنِي بِالْدَيْرِ دَيْرِ ابْنِ عَامِرٍ زَلَلْتُ وَزَلَّاتُ الرِّجَالِ كَثِيرٌ
فَلَوْلَا خَلِيلٌ خَانِي وَأَمِئْتُهُ وَحَدَّكَ لَمْ يَقْدِرْ عَلَيَّ أَمِيرٌ
فَلِيَّيَّ قَدْ وَطَنْتُ نَفْسِي لِمَا تَرَى وَقَلْبُكَ يَا ابْنَ الطَّيْلِسَانَ يَطِيرُ
كَفَى حَزْنًا فِي الصَّدْرِ أَنَّ عَوَائِدِي حُجِبْنَ وَأَيَّيَّ فِي الْحَدِيدِ أَسِيرُ

"Deyr'de, Deyri İbn 'Âmir'de, (başıma neler geldi) görmedin mi? Ben bir hata ettim ki çoğu insan hata eder. Eğer güvendiğim bir arkadaşım bana ihanet etmeseydi yemin olsun ki vali asla beni yakalayamazdı. Muhakkak ki gördüğün şeye hazırladım kendimi. Ey İbnu't-Taylesân! Kalbin yerinden fırlayacakmış gibi oluyor. İyiliklerimin gizlenmesi ve prangalara vurulmuş bir esir olmam kalpte hüziün olarak yeter."

Emevî döneminin su'lûk şairi el-Kattâl el-Kilâbî (öl. 69/689) bir şiirinde Emevîlerden kaçarken sığındığı 'Amâye dağı ile ilgili şöyle demektedir:⁶⁴

جَزَى اللَّهُ عَنَّا وَالْجَزَاءُ بِكَمِّهِ عَمَايَةَ خَيْرًا أُمَّ كُلِّ طَرِيدٍ
فَلَا يَزْدْهِهَا الْقَوْمُ إِنْ نَزَلُوا بِهَا وَإِنْ أَرْسَلَ السُّلْطَانُ كُلَّ بَرِيدٍ
حَمَّتْنِي مِنْهَا كُلُّ عَنَقَاءٍ عَيْطَلٍ وَكُلُّ صَفَا حَمِّ الْقِلَاتِ كَوْوِدٍ

⁵⁹ Halîf, eş-Şu'arâ 'ü's-sa'âlik, 240.

⁶⁰ Tureyfi, Divânu'l-lusûs, 1/28.

⁶¹ Halîf, eş-Şu'arâ 'ü's-sa'âlik, 211.

⁶² Şair hakkında bk. Merzûbânî, Mu'cemü's-Şu'arâ', 166; Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-buldân, 2/496; Nureddîn, Mevsû'atu's-su'arâi's-sâlik, 214.

⁶³ Tureyfi, Divânu'l-lusûs, 2/29.

⁶⁴ Tureyfi, Divânu'l-lusûs, 2/65.

"Allah, bir lütuf olarak bizi her kovulmuş için iyi bir anne olan 'Amâye dağı ile mükâfatlandırdı ki; mükâfat onun hükmü altındadır. Ona ulaşmak isteyen bir kavme ve sultanın ulaklarına onu aşmak zor gelir. Tüm uzun platoları ve çetin çukurları ve sarp kayalıkları ile beni onlara karşı korumaktadır."

Sadru'l-İslâm dönemi su'lûk şairi Şebîb b. Kureyb et-Tâî (öl. 1./7. yy.)⁶⁵ kaçıp kurtulduktan sonra şu beyitleri terennüm eder:⁶⁶

وَلَمَّا أَنْ رَأَيْتُ ابْنِي سُحَيْطَ بِسَكَّةٍ طَيِّبٍ وَالْبَابُ دُونِي
بَحَلَّتْ الْعَصَا وَعَلِمْتُ أَنِّي رَهْبِيْنُ مُحْيِسٍ إِنْ أَدْرَكُونِي
وَلَوْ أَنِّي لَبِثْتُ هَلْمَ قَلِيلاً لَجُرُونِي إِلَى شَيْخٍ بَطِينٍ
شَدِيدٍ بِجَمَاعِ الْكَيْفِيْنَ بَاقٍ عَلَى الْحَدَثَانِ مُخْتَلِفِ الشُّؤْنِ

"Kûfe kapısına varmadan Tay' kabilesinin bölgesinde Şumeyt oğullarını gördüğümde el-Asâ adlı atıma bindim ve anladım ki eğer yakalanırsam Muhayyes adlı hapishaneye atılacağım. Eğer biraz dursaydım beni yakalayıp omuzları geniş, zamanın olaylarına karşı sabırlı, her işte tecrübeli olan o göbekli yaşlıya (Hz. Ali) götüreceklerdi."

Mus'ir b. el-Mühelhil (öl. 390/1000),⁶⁷ ayyâr ve şuttâr olmakla ünlü bir topluluk olan Benû Sâsân ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:⁶⁸

فَنَحْنُ النَّاسُ كُلُّ النَّاسِ فِي الْبَرِّ وَفِي الْبَحْرِ
أَخَذْنَا جَزِيَّةَ الْخَلْقِ مِنَ الصَّيْنِ إِلَى مِصْرَ
إِذَا ضَاقَ بِنَا فُطْرٌ نَزَلَ عَنْهُ إِلَى فُطْرٍ
لَنَا الدُّنْيَا بِمَا فِيهَا مِنَ الْإِسْلَامِ وَالْكَفْرِ
فَنَصْطَافُ عَلَى الثَّلْجِ وَنَشْتُو بَلَدَ النَّمْرِ

"Biz denizde ve karada yaşayan tüm insanların sahibiyiz. Halkın haracını aldık, ta Çin'den Mısır'a kadar. Bir bölge bize dar geldiğinde, göçeriz başka bir bölgeye. Dünya içindekilerle beraber bizimdir, ister Müslüman olsun isterse kâfir. Karın üstünde yazlarınız ve kışlarınız hurma memleketinde."

⁶⁵ Şair hakkında bk. Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/85; Hatîb et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed, *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000), 441; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 175.

⁶⁶ Tureyfi, *Dîvânü'l-Iusûs*, 1/291.

⁶⁷ Şair hakkında bk. Ebû Mansûr Abdulmelik es-Sa'âlebî, *Yetîmetü'd-dehr fi mehâsini ehli'l-'asr*, thk. Mufid Muhammed Kumeyha (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983), 3/413-414; Zirikli, *el-A'lâm*, 7/216; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 340.

⁶⁸ Sa'âlebî, *Yetîmetü'd-dehr*, 3/417.

1.6. Fakirlik

Su'lûk şairlerin ortaya çıkmasında en büyük etken şüphesiz fakirlik olgusudur. Özellikle malın adaletli bir şekilde bölüştürülmemesi bu olgunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁶⁹ Su'lûk şair; fakirlik ve sebeplerinden, kendisi üzerindeki etkisinden, açlığından, kurtuluş yollarından vb. bahseder.⁷⁰

Emevî dönemi su'lûk şairi Ebû Naşnâş et-Temîmî (öl. 1./7. yy.)⁷¹ fakirliği ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:⁷²

إذا المرء لم يسرح سواماً ولم يرح سواماً ولم تعطف عليه أقاربه
فللموت خير للقي من فعوده عديماً ومن مولى تدب عقرابه
ونائية الأرجاء طامسة الصوى خدت بأبي التنشاش فيها ركائبه
ليكسب مجداً أو ليدرك معنا جزياً وهذا الدهر حرم عجائبه
فعيش مديماً أو مت كريماً فإنني أرى الموت لا ينجو من الموت هاربه

"Kişinin sabah otlatmaya götürüp akşam eve getireceği malı ve kendisine şefkat ve merhamet besleyen akrabası yoksa o zaman ölüm kişi için, yokluk içinde yaşamasından ve dostun minnetinden daha iyidir. Acayıplıklar dolu bu zamanda şeref ve ganimet elde etmek için nice uzak diyarlar ve yol gösterici işaretler Ebû Naşnâş'a gece yolculuğunda eşlik etmiştir. İster yokluk içinde yaşa, isterse saygın biri olarak öl, fark etmez, çünkü ben ölümden kaçanın ondan kurtulamayacağını görüyorum."

Abbasîler döneminde zenginleri cömertliğe itmek için onları hicveden ve geçimini dilencilikle sağlayan Ebû Firavûn es-Sâsî (öl. 2./8. yy.),⁷³ fakirliğini dile getirdiği bir şiirinde şöyle demektedir:⁷⁴

وصبيبة مثل صغار الدرر سود الوجوه كسواد القدر
جاءهم البرد وهم بشر بعير فطف وبعير دثر
تراهم بعد صلاة العصر بعضهم ملتصق بصدري

⁶⁹ Tureyfi, *Divânu'l-Iusûs*, 1/291.

⁷⁰ Halîf, *eş-Şu'arâ'ü's-sa'âlik*, 232.

⁷¹ Şair hakkında bk. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 12/121; 'Abdulmu'in el-Melûhî, *Eş'ârü'l-Iusûs ve ahbâruhum* (b.y.: Dâru'l-Usâme, ts.), 58; Hifnî, *Şi'rü's-sa'âlik*, 132; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 144-145.

⁷² el-Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Divâni'l-Hamâse*, 1/230-232.

⁷³ Şair hakkında bk. İbnu'l-Mu'tez, *Tabakâtü's-Şu'arâ'*, 376; İbnü'l-Cerrâh, *el-Varaka*, 56; 'Atvân, *eş-Şu'arâ'ü's-sa'âlik*, 100; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 290-293.

⁷⁴ İbnü'l-Cerrâh, *el-Varaka*, 57.

وَأَخْرَجْتُ مُتَصِقًا بِظَهْرِي إِذَا بَكَوْا عَلَّيْتُهُمْ بِالْفَجْرِ
حَتَّى إِذَا لَاحَ عَمُودُ الْفَجْرِ وَلَا حَتَّ الشَّمْسُ خَرَجْتُ أُسْرِي

"Karınca yavruları gibi çocuklar, karadır yüzleri kara tencere gibi. Kış geldiği halde onlar paltosuz ve üstsüz bir şekilde hala açıktalar. İkindiden sonra bir kısmını göğsüme, diğer bir kısmını sırtıma yapışmış bulursun. (Açlıktan) ağladıklarında onları sabah ile avutuyorum. Tan yeri ağarınca ve güneş doğunca hızlıca (evden) sıvışırım."

1.7. Gasp ve Saldırı

"Gasp ve saldırı" da su'lûk şairlerin şiirlerinde işledikleri temel konulardandır, çünkü su'lûk şair fakirliğini gidermenin temel yolu olarak "gasp ve saldırıyı" görür. Su'lûk şair burada; gözetlemek, saldırmak, mal elde etmek, korkusuzluk, atılganlık, kaçıp kurtulmak gibi konuları ele alır.⁷⁵

Sahr el-Ğayy (öl. 1./7. yy.)⁷⁶ kendi ihtiyaçlarını gidermek için Müzeyne kabilesinden bir adamla çarpışıp malını ele geçirdiği olay ile ilgili olarak şöyle demektedir:⁷⁷

فِي الْمُرَبِّيِّ الَّذِي حَشَشْتُ بِهِ مَالَ صَرِيكِ تِلَادُهُ نَكِدُ
تَيْسَ تَيْسٍ إِذَا يُنَاطِحُهَا يَا لِمَ قَرْنَا أُرُومَهُ نَقْدُ
إِنْ أَمْسِكْهُ فَبِالْفِدَاءِ وَإِنْ أَقْتُلْ بِسَيْفِي فَإِنَّهُ قَوْدُ

"Kendisiyle güçlü olduğum Müzeyneli adamda nerdeyse aslı gitmiş fakir kalınacak mal vardır. Ben, aşınmış boynuzlarıyla çarpıştıklarında acı duyan (Müzeyneliler gibi) bir tekke değilim. Eğer onu alıkoysam onun için fidye, öldürürsem o zaman onun için kısas vardır."

Emevî dönemi su'lûk şairi Şezâz ez-Zabî (öl. 60/680),⁷⁸ çaldığı deve sürüleri ile ilgili olarak şöyle demektedir:⁷⁹

مَنْ مَبْلَغٌ فِتْيَانٍ قَوْمِي رَسُولَهُ فَلَا تَهْلِكُوا فَقْرًا عَلَى عِزِّ نَاهِي
فَإِنَّ بِهِ صَيْدًا عَزِيزًا وَهَجْمَةً طِوَالَ الْهُوَادِي بَائِنَاتِ الْمَرَافِقِ
بِحَائِبِ عَيْدِي يَكُونُ بُعَاؤُهُ دُعَاءٌ وَقَدْ جَاوَزَ عُرْضَ الشَّقَائِقِ

⁷⁵ Halîf, eş-Şu'arâ'ü's-sa'âlik, 187-191, 227-229.

⁷⁶ Şair hakkında bk. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, el-Eğânî, 23/5-7; Sükerî, Şerhu Eş'âri'l-Huzeliyyîn, 1/254; Ziriklî, el-A'lâm, 3/201; Nureddîn, Mevsû'atu's-su'arâ'ü's-sa'âlik, 59-62.

⁷⁷ Sükerî, Şerhu Eş'âri'l-Huzeliyyîn, 1/260-261.

⁷⁸ Şair hakkında bk. İbn Kuteybe, eş-Şi'r ve's-Şu'arâ, 353; Bağdâdî, Hizânetü'l-edeb, 2/210; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, el-Eğânî, 22/210-211; Ferrûh, Târîhu'l-edebi'l-'Arabî, 1/393; Melûhî, Eş'âru'l-lusûs ve ahbâruhum, 22.

⁷⁹ Tureyfi, Divânü'l-lusûs, 1/297.

“Kim benden ‘İrku Nâhik (denilen yer) varken kendinizi fakirlikten helak etmeyin diye’ kavmimin gençlerine bir mesaj ulaştırır? O yer ki; orada uzun boyunlu, uzun bacaklı develerden oluşan değerli bir av vardır. Benû ‘İyd develeri ki; güçlü ve hızlıdırlar, (sahibi nafile) feryat figan ederken, onlar eş-Şekâik topraklarının yarısını geçtiler (bile).”

‘Ârim adlı bir arkadaşı ile birlikte Mısır’dan gasp ettikleri develeri Yemâme’ye kadar getiren Emevî su‘lûk şairi ‘Ubeyd b. ‘Ayyaş el-Bekrî (öl. 2./8. yy.)⁸⁰ bu yolculukla ilgili bir şiirinde şöyle demektedir:⁸¹

سَرَتْ مِنْ فُصُورِ الْخَوْفِ لَيْلًا فَأَصْبَحَتْ	بِدِجْلَةٍ مَا يَرْجُو الْمُقَامَ حَسِيرُهَا
نَبَاطِيَّةٌ لَمْ تَدْرِي مَا الْكُورُ قَبْلَهَا	وَلَا السَّيْرُ بِالْمَوْمَاةِ مُدَّ دَقَّ نُورُهَا
يَدُورُ عَلَيْهَا حَادِيَاهَا إِذَا وَنَتْ	وَأَنْتَ عَلَى كَأْسِ الصَّلِيبِ تُدِيرُهَا
سَلُّوا أَهْلَ تَيْمَاءَ الْيَهُودَ مَمْرُهَا	صَبِيحَةَ خَمْسٍ وَهِيَ تَجْرِي صُفُورُهَا
أَلَا لَا يُبَالِي عَارِمٌ مَا تَجَشَّسَتْ	إِذَا وَاجَهَتْهُ سَوْقٌ حَجْرٍ وَدُورُهَا

“Mısır’dan Şam’a kadar olan bölgeyi gece yolculuğu ile kat etti ve aşırı yorgunların dinlenmeyi umduğu Dicle’de sabahladı. Nebatî develeri ki; o develer daha önce bir eyer vurulmamış ve otları çer çöpe dönüştüğünden beri çöllerde yol almamıştır. Sürücüsü yorulduğu zaman bu devlere biner. Sen de Hıristiyan malları üzerinde olduğu halde onlarla yol almaktasın. Teymâu’l-Yehûd halkının arasından tereyağından kıl çeker gibi geçtiler. Yorgunluktan ve susuzluktan rengi solmuş halde beşinci gününe girdiler. Evet, ‘Ârim bunca zahmetten sonra Yemâme’deki Hicr kasabası ve çevresine ulaştığı zaman bu zahmetine asla aldırış etmez.”

Abbasîler döneminde su‘lûk şairlerin malı elde etmek için başvurduğu yollar da değişmiş gibi görünmektedir. Artık gasp ve saldırı yerine kurnazca hileler devreye girmiştir. Tufeyl b. Zellâl (öl. 3./9. yy.)⁸² oğlunu karşısına alarak davetsiz olarak gidilen bir yerde nasıl utanmadan ve tereddüt etmeden yemek elde edileceğini bir şiirinde şöyle açıklamaktadır:⁸³

لَا تَجَزَعَنَّ مِنَ الْقَرِيبِ	وَلَا مِنَ الرَّجُلِ الْبَعِيدِ
وَادْخُلْ كَأَنَّكَ طَابِعٌ	يَبْدُبُكَ مِعْرَفَةُ التَّرِيدِ
مُنَدَلِّيًا فَوْقَ الطَّعَامِ	تَدَلِّي الْبَازِي الصَّيُودِ

⁸⁰ Şair hakkında bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-buldân*, 2/322; Nureddîn, *Mevsû‘atu’s-su‘arâi’s-s’âlik*, 189.

⁸¹ Tureyfi, *Divânü’l-lusûs*, 2/7.

⁸² Şair hakkında bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *et-Tetfil ve hikâyâtü’t-tufeyliyyîn ve ahbâruhum ve nevâdiru kelâmihim ve eş‘âruhum*, (b.y.: Dâru İbn Hazm, ts.), 129; Nureddîn, *Mevsû‘atu’s-su‘arâi’s-s’âlik*, 317.

⁸³ Hatîb el-Bağdâdî, *et-Tetfil*, 129.

لِتَلْفَ مَا فَوْقَ الْمَوَائِدِ كُلِّهَا لَفَّ الْفُهُودِ
وَاطْرَحَ حَيَاءَكَ إِيمًا وَجْهَ الْمُطَقَّلِ مِنْ حَدِيدِ

"Akrabadan ve uzaktaki bir adamdan korkma! Davetlere elinde pilav kepeği tutan bir aşçı gibi gir. Şahinin avına saldırdığı gibi, yemeğin tam ortasına kon. Kaplanların ortada bir şey bırakmadığı gibi sende sofrada bir şey bırakma ve utanmayı bırak, unutma ki; tufeylinin yüzü demirdendir." ⁸⁴

1.8. Töve ve Pişmanlık

Su'lûk şairlerin şiirlerine bakıldığında tövbe ve pişmanlık konularının daha çok İslam'ın gelişinden sonra işlendiği görülmektedir. İslam'ın adalet anlayışı ve suça karşılık koyduğu müeyyideler su'lûk şairlerin tövbe etmelerine vesile olmuştur.⁸⁵ Diğer taraftan İslam'la birlikte Arap yarımadasına hâkim olan siyâsî gücün karşısında duramayan bazı su'lûk şairler devleti yönetenlerden emân (af) dileme yolunu seçmişlerdir.

Sadru'l-İslâm dönemi su'lûk şairi olan Yezîd b. es-Sıkkîl el-'Ukaylî'nin (ö. 1./7. yy.)⁸⁶ tövbesinde samîmî olduğunu ve bir daha eşkıyalığa dönmediğini aşağıdaki şiirinden açık bir şekilde anlıyoruz:⁸⁷

أَلَا قُلْ لِأَرْبَابِ الْمِحَائِضِ أَهْمِلُوا فَقَدْ تَابَ مِمَّا تَعْمَلُونَ يَزِيدُ
وَإِنَّ إِمْرًا يَنْجُو مِنَ النَّارِ بَعْدَمَا تَزَوَّدَ مِنْ أَعْمَالِهَا لَسَعِيدُ
إِذَا مَا الْمَنَايَا أَخْطَأَتْكَ وَصَادَفَتْ حَمِيمَكَ فَاعْلَمْ أَنَّهَا سَتَعُودُ

"O deve sahiplerine deyin ki, istediğiniz yere develerinizi salın, çünkü Yezîd, yaptıklarından tövbe etmiştir. Muhakkak ki kişi, ancak iyi davranışları çoğaldığı zaman ateşten kurtulur ve mutlu olur. Ölüm sana isabet etmeyip yakın dostuna isabet ettiğinde iyi bil ki o, bir gün tekrar (senin için) geri dönecektir."

Emeviler dönemi su'lûk şairi 'Abdullah b. el-Haccâc es-Sa'lebî (öl. 89/708)⁸⁸ halife 'Abdülmelik b. Mervân'dan eman dilediği kasidesinde şöyle demektedir:⁸⁹

أَبْلَغُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنِّي مِمَّا لَقِيتُ مِنَ الْحَوَادِثِ مُوجِعُ
مُنِعَ الْفَرَارُ فَجِئْتُ نَحْوَكَ هَارِبًا جَيْشٌ يُجْرُ وَمَقْنَبٌ يَتَلَمَعُ

⁸⁴ Şiir ve tercümesi için bk. Usta, "Arap Edebiyatında Eşkıya Şairler", 1089.

⁸⁵ Demirayak, *Sadru'l-İslâm Dönemi*, 137-138.

⁸⁶ Şair hakkında bk. Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 138; Melûhî, *Eş'âru'l-lusûs ve ahhâruhum*, 19; Hifnî, *Şi'rû's-sa'âlik*, 132.

⁸⁷ Melûhî, *Eş'âru'l-lusûs ve ahhâruhum*, 20.

⁸⁸ Şair hakkında bk. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/110; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/77-78; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 184-188.

⁸⁹ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 13/111.

إِنَّ الْبِلَادَ عَلَيَّ وَهِيَ عَرِيضَةٌ
وَعُرْتُ مَذَاهِبُهَا وَ سُدَّ الْمَطْلَعُ
كُنَّا تَنَحَّلْنَا الْبَصَائِرَ مَرَّةً
وَإِلَيْكَ إِذَا عُمِيَ الْبَصَائِرُ نَرْجِعُ

"Emiru'l-Mü'mine (haberimi) ulaştırım ki; hayatımda çok acı olaylar yaşadım. Bir yerde karar kılamadım ve peşimde ordular ve (kılıçları) parlayan süvariler olduğu halde sana doğru kaçtım. Bana yeryüzünün, bütün genişliğine rağmen, yolları daraldı ve önlerine setler çekildi. Basiretimiz zayıflamıştı bir kere; basiretler kapandığımda ise sana döndük."

‘Ubeydullah b. el-Hurr el-Ca’fi (öl. 67/687)⁹⁰ aşağıdaki şiirinde Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’daki şehâdetinden sonra ona katılmadığı için duyduğu pişmanlığı dile getirmektedir.⁹¹

يَا لِكِ حَسْرَةٍ مَا دُمْتُ حَيًّا
تَرَدَّدُ بَيْنَ حَلْقِي وَالتَّرَاقِي
حُسَيْنُ حِينَ يَطْلُبُ بَدَلَ نَصْرِي
عَلَى أَهْلِ الْعَدَاوَةِ وَالتَّشَاقِي
وَلَوْ أَنِّي أُوَاسِيَهُ بِنَفْسِي
لَبَلْتُ كَرَامَةً يَوْمَ التَّلَاقِي
مَعَ ابْنِ الْمُصْطَفَى نَفْسِي فِدَاهُ
فَيَا لِلَّهِ مِنْ أَلَمِ الْفِرَاقِ
عَدَاهُ يُعْمَلُ لِي بِالْقَصْرِ قَوْلًا
أَتَتَرَكُنَا وَتُزْمَعُ بِإِنْطِلَاقِ
فَلَوْ فَلَقَ التَّلَهُفُ قَلْبَ حَيِّي
هَمَّ الْيَوْمِ قَلْبِي بِإِنْفِلاقِ
فَقَدْ فَازَ الْأُولَى نَصْرُوا حُسَيْنًا
وَخَابَ الْآخِرُونَ أُولَى التَّفَاقِ

"Yazıklar olsun bana, yaşadığım sürece, boğazıma acı düğümlemler. Hüseyin benden adâvet ve şikâk ehline karşı yardım talep ettiğinde eğer ona istediğini vererek teselli etseydim ahirette kurban olduğum Mustafa'nın oğlu (Hüseyin) ile beraber mükâfatına ererdim. Aman Allah'ım! (şimdi) ayrılık acısından (kıvrılmaktayım). Bana kısaca: 'Bizi terk edip gidecek misin' dediği sabahı (unutamıyorum). Pişmanlıktan bir canlının kalbi parçalanacaksa, Allahım! Bu gün kalbim parçalanmıştır. Hüseyin'e yardım edenler kazandı ve (onu terk eden) nifak sahipleri ise kaybetti."

1.9. Hapis Hayatı

Hapis hayatı Cahiliye döneminden farklı olarak Emevîler döneminde siyâsî ve içtimâî hayattaki değişime bağlı olarak ortaya çıkmış bir olgudur. Emevî yönetimi tebaayı koruma saikiyle hareket ederek kendini "yeryüzünde bozgunculuk yapanlar"ı yakalayıp cezalandırmakla mükellef hissetmiştir. Şiddete ve zorbalığa başvuran Su'lûk şairler bu

⁹⁰ Şair hakkında bk. Bağdâdî, *Hizânetü'l-edebe*, 2/155-161; Muhammed el-Mübârek, *Münteha'l-taleb min eş'âri'l-'Arab*, thk. Muhammed Nebîl Tureyfî (Beyrut: Dâru Sâder, 1419/1999), 3/300; Zirikî, *el-A'lâm*, 4/192; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 196-208.

⁹¹ Şiir ve tercümesi için bk. Usta, "Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler", 1081.

kategoride değerlendirilmiş ve yönetimleri tarafından yakalananlar başta hapis olmak üzere çeşitli cezalara uğratılmışlardır.⁹² Su'lûk şaire göre hapis hayatı kendilerine uygulanan zulmün bir devamıdır, çünkü onlar adaletten başka bir şeyin peşinde değiller. En meşru haklarını talep etmektedirler. Bu durumda, onlara göre, hapishane hayatı büyük bir haksızlık olduğu gibi aynı zamanda hürriyetlerinin önünde de büyük bir engeldir.⁹³

Emevî döneminde hapse düşen Ya'lâ el-Ahval el-Yeşkurî (öl. 91/710)⁹⁴ hapiste yaşadığı dönemde memleketine duyduğu özlemi bir şiirinde şöyle dile getirmektedir:⁹⁵

أَرَقْتُ لِيَرِّقَ دُونَهُ شَدَوَانِ يَمَانٍ وَأَهْوَى الْبَرْقِ كُلِّ يَمَانِ
فَيْتُ لَدَى الْبَيْتِ الْحَرَامِ أَشِيمُهُ وَمِطْوَايَ مِنْ شَوْقِي لَهُ أَرْقَانِ
أَلَا لَيْتَ حَاجَاتِي اللَّوَائِي حَبَسَنِي لَدَى نَافِعٍ فَضَّيْنٍ مُنْذُ زَمَانِ
وَمَا بِي بُعْضٌ لِلْبِلَادِ وَلَا قَلْبِي وَلَكِنَّ شَوْقاً فِي سِوَاهِ دَعَانِي

"Yemân vadisindeki Şedâ dağlarında çakan şimşek beni uykusuz bıraktı ve şimşek Yemân vadisinin her tarafına düştü. Beytü'l-Haramda onları izleyerek geceledim. İki dost da ona olan şevkinden dolayı uykusuz kaldılar. Ah keşke beni Nâf'i'ın eline düşürüp uzun zaman hapsedirecek ihtiyaçlarım olmasaydı. Benim memleketlere bir kinim ve nefretim yoktur; ancak onlar dışındaki bir aşk beni çağırılmaktadır."

Cahder b. Mâlik el-Hanefî (öl. 99/718),⁹⁶ Haccâc'ın Kûfe'deki hapishane-sinde Allah'a şöyle seslenir:⁹⁷

يَا رَبِّ أَبْعَضُ بَيْتٍ عِنْدَ خَالِقِهِ بَيْتٌ بِكُوفَانَ مِنْهُ أُشْعَلَتْ سَفَرُ
مَثْوَى بَجَمَعٍ فِيهِ النَّاسُ كُلُّهُمْ شَتَّى الْأُمُورِ فَلَا وَرْدٌ وَلَا صَدْرُ
دَائِرٌ عَلَيْهَا عَفَاءُ الدَّهْرِ مُوحِشَةٌ مِنْ كُلِّ إِنْسٍ وَفِيهَا الْبَدْوُ وَالْحَضْرُ

"Ey Allah'ım! Yaratıcısının nezdinde en çirkin ev, (sıcaklığımdan dolayı sanki) cehennemın ateşini aldığı Küfe'deki bu evdir. (Burası) türlü türlü insanların dört bir yandan toplatılıp hareket etmeksizin ve çalışmaksızın atıldığı bir hapishanedir. Üzerinde zamanın izleri olan burası öyle bir yerdir ki; şehirli ve bedevî birçok insan olduğu halde ıssızdır."

⁹² Mürüvve, es-Se'âlik fi'l-'asri'l-Umevî, 110.

⁹³ Tureyfi, Divânu'l-lusûs, 1/26.

⁹⁴ Şair hakkında bk. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, el-Eğânî, 22/104; Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-buldân, 3/329; Nureddîn, Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik, 242-243.

⁹⁵ Tureyfi, Divânu'l-lusûs, 2/311.

⁹⁶ Şair hakkında bk. Bağdâdî, Hizânetü'l-edeb, 7/463; Nureddîn, Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik, 154-159.

⁹⁷ Tureyfi, Divânu'l-lusûs, 1/157.

Emevî dönemi su'lûk şairi es-Semherî el-'Uklî (ö. 1./7. yy.)⁹⁸ bir şiirinde hapis hayatı ve kabilesinin kendisini oraya terk etmesi ile ilgili olarak şöyle demektedir:⁹⁹

لَقَدْ جَمَعَ الْحَدَّادُ بَيْنَ عَصَابَةٍ تَسَائِلُ فِي الْأَسْجَانِ مَاذَا دُنُوهُمَا
 إِذَا حَرَسِي قَعَقَعَ الْبَابَ أُزْعِدْتُ فَرَائِصُ أَقْوَامٍ وَطَارَتْ فُلُوهُمَا
 بِمَنْزِلَةٍ أَمَّا اللَّيْمُ فَأَمِنْ بِهَا وَكِرَامِ الْقَوْمِ بَادٍ شُحُوهُمَا
 أَلَا لَيْتَنِي مِنْ غَيْرِ عُكْلٍ قَبِيلِي وَلَمْ أَدْرِ مَا شَبَانُ عُكْلٍ وَشَيْبِيهَا
 قُبَيْلَةٌ لَا يَفْرَعُ الْبَابَ وَفُدُّهَا بِحَيْرٍ وَلَا يَأْتِي السَّدَادَ حَطْبِيهَا

"Gardiyanlar, birbirlerine suçlarını soran bir grubu (demir prangaları ile) bir araya toplamaktadır. Muhafız, kapıyı araladığı zaman herkesin içine bir korku düşer ve kalpler yerinden fırlayacakmış gibi olur. Öyle bir yerdir ki; orada alçak olan güven içindedir. Kavmin şerefli ise benzi solgundur. Keşke 'Ukl kabilesinden olmasaydım ve 'Ukl kabilesinin gençlerini ve yaşlılarını tanimasaydım. O öyle bir kabiledir ki; ziyaretçileri hayır için kapıyı çalmaz ve hatipleri doğru yolu göstermez."

Emevî dönemi su'lûk şairi 'Utarid b. Kurân el-Hanzelî (öl. 99/718)¹⁰⁰ yine hapis hayatı ile ilgili bir şiirinde şöyle demektedir:¹⁰¹

يَطُولُ عَلَيَّ الْإِيلُ حَتَّى أَمَلُّهُ فَأَجْلِسُ وَالنَّهْدِيُّ عِنْدِي جَالِسُ
 كِلَانَا بِهِ كِبْلَانٍ يَرْسِفُ فِيهِمَا وَمُسْتَحْكِمِ الْأَفْعَالِ أَسْمُرُ يَابِسُ
 لَهُ خَلَقَاتٌ فِيهِ سُمُرٌ يُجِبُّهَا الْعِنَاءُ كَمَا حَبَّ الظَّمَاءُ الخَوَامِسُ
 إِذَا مَا ابْنُ صَبَاحٍ أَرَنْتَ كُبُولَهُ هُنَّ عَلَى سَاقِي وَهَنًا وَسَاوِسُ
 تَذَكَّرْتُ هَلْ لِي مِنْ حَمِيمٍ يَهْمُهُ بِنَجْرَانَ كِبْلَايَ اللَّذَانَ أُمَارِسُ

"Onu baktırıncaya kadar gece üzerime uzar. Yanımda en-Nehdî oturduğu halde oturuyorum. İkimizde vurulmuşuz prangalara, kilitleri sağlam, sert ve kara olan. Onun, beşinci günde develerin suyu sevmesi gibi esirlerin sevdiği kara halkaları vardır. İbnû Sabbâh gecenin bir yarısında prangalarını her

⁹⁸ Şair hakkında bk. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/164-169; İbnu's-Şecerî, Hibetullah b. 'Alî, *el-Hamâsetü's-Şecerî*, thk. 'Abdülmü'în el-Melûhî – Esmâ el-Hımsî (Dimaşk: Menşûrâtu Vezâreti's-Sekâfe, 1970), 142; Melûhî, *Eş'âru'l-lusûs ve ahbâruhum*, 45.

⁹⁹ Tureyfi, *Dîvânu'l-lusûs*, 1/271-272.

¹⁰⁰ Şair hakkında bk. Merzûbânî, *Mu'cemü's-Şu'arâ*, 201; Ebû 'Ubeyd el-Bekrî el-Evnebî, *Simtu'l-âli*, thk. Abdül'azîz el-Meymenî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1936), 1/184; Melûhî, *Eş'âru'l-lusûs ve ahbâruhum*, 114-115; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 210-212.

¹⁰¹ Tureyfi, *Dîvânu'l-lusûs*, 2/19.

hareket ettiğinde içime bir şüphe düşer. Beni önemseyen bir dostum var mıdır diye düşünürüm, Necrân'da prangalara vurulmuş bir halde iken."

1.10. Özlem

Su'lûk şair işlemiş olduğu suçlardan dolayı kaçma, çöllerde dolaşma, yakalanıp hapse atılma gibi sebeplerden dolayı sürekli ailesinden, sevdiklerinden ve vatanından uzakta kalmıştır. Bundan dolayı su'lûk şairin, şiirlerinde sevdiklerine ve vatanına duyduğu özlemi çokça işlediği görülmektedir.¹⁰²

Emevî dönemi su'lûk şairi Mes'ûd b. Harşe et-Temîmî (öl. 2./8. yy.)¹⁰³ bir şiirinde hırsızlık yaparken geçtiği yerlere duyduğu özlemi şöyle dile getirmektedir:¹⁰⁴

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَيْتَنَّا لَيْلَةً بَوْعْنَاءَ فِيهَا لِلظَّبَاءِ مَكَانِسُ
وَهَلْ أُنْجُونَ مِنْ ذِي لَيْدٍ بِنِ جَابِرٍ كَأَنَّ بَنَاتِ الْمَاءِ فِيهِ الْمُحَالِسُ
وَهَلْ أَسْمَعَنَّ صَوْتَ الْقَطَا تَنْدُبِ الْقَطَا إِلَى الْمَاءِ مِنْهُ رَابِعٌ وَخَوَامِسُ

"Ah keşke bilebilseydim! Bir gece daha geçirebilecek miyim? Ceylanlar için barınakların olduğu o kayalık bölgelerde. Geçebileceğim miyim Lebîd b. Câbir suyundan? Orada sanki suya gelmiş kızlar (kurbağa vb.) oturmaktalar. Dört ya da beş günde bir bağirtlak kuşlarını suya getiren o bağirtlak kuşunun sesini bir daha duyabilecek miyim?"

Gaylân b. er-Rebî' (öl. 2./8. yy.)¹⁰⁵ Emevîlerin hapisanesine düştükten sonra özlem duyduğu yerler ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle demektedir:¹⁰⁶

أَلَا هَلْ إِلَى حَوْمَانَةٍ ذَاتِ عَرْجِجٍ وَوَادِي سُبَيْعٍ يَا عَلِيلُ سَبِيلُ
وَدَوِّيَّةٍ قَعْرٍ كَأَنَّ بِهَا الْقَطَا بَرِيٍّ لَهَا فَوْقَ الْحِدَابِ يَجُولُ
إِلَى اللَّهِ أَشْكَوُ مُحَبِّسِي فِي مُحْبِسٍ وَقُرْبَ سَجَا يَا رَبِّ جِئِنَ أَقِيلُ
وَإِنِّي إِذَا مَا اللَّيْلُ أَرْحَى سُدُولَهُ بِمَنْعَرَجِ الْخَلِّ الْخَفِيِّ دَلِيلُ

"Geçiş var mıdır? Engebesi az, geçmesi kolay bir ovadın ve Subey' vadisinden, ey içinde yola çıkma isteği olan! Çorak bir çölden ki; sanki orada kara bağirtlak kuşları engin bir denizin dalgaları arasında uçuşmaktalar. Allah'a şikâyet ediyorum, Muhayyes'teki tutukluğumu. (Ve geçiş var mıdır?) kaylule

¹⁰² Mürüvve, es-Se'âlik fi'l-'asri'l-Umevî, 110; Tureyfi, Dîvânü'l-Iusûs, 1/29.

¹⁰³ Şair hakkında bk. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, el-Eğâmî, 21/175-177; Nureddîn, Mevâsû'atu's-su'arâi's-s'âlik, 238; Melûhî, Eş'ârü'l-Iusûs ve ahbâruhum, 74.

¹⁰⁴ Tureyfi, Dîvânü'l-Iusûs, 2/277.

¹⁰⁵ Şair hakkında bk. Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-buldân, 3/189; Nureddîn, Mevâsû'atu's-su'arâi's-s'âlik, 216.

¹⁰⁶ Tureyfi, Dîvânü'l-Iusûs, 2/33.

uykusuna yattığım Secâ denilen yerin yakınından? Ki ben; gece örtüsünü indirdiği zaman, kıvrımlı gizli yolların rehberiyim."

Bazı su'lûk şairler tövbe ettikten sonra Müslümanlarla birlikte fetih hareketlerine katılmışlardır. 'Abde b. et-Tabîb (öl. 24/645)¹⁰⁷ Eşi Havle'yi geride bırakıp Medâin'de Farslılara karşı savaşmaya giderken sevdiğinden uzakta kalmasından dolayı olan özlemini şu beyitlerle dile getirmektedir:¹⁰⁸

هَلْ حَبْلُ خَوْلَةٍ بَعْدَ الْهَجْرِ مَوْصُولُ أُمَّ أَنْتَ عَنْهَا بَعِيدُ الدَّارِ مَشْعُورُ
حَلَّتْ خَوْلَتُهُ فِي دَارٍ مُجَاوِرَةً أَهْلَ الْمَدِينَةِ فِيهَا الدِّيكُ وَالْفَيْلُ
يُقَارِعُونَ رُؤْسَ الْعَجْمِ ضَاحِيَةً مِنْهُمْ فَوَارِسُ لَا عَزْلٌ وَلَا مَيْلُ

"Ayrılıktan sonra Havle ile olan muhabbetin devam ediyor mu? Yoksa sen ondan ve evinden uzakta bir meşguliyet içinde misin? Havle, filleri ve horozları olan şehre komşu bir evde kaldı. Onlar ki; şehrin civarında acemlerin başını uçuruyorlar. Onlardan nice kahraman silahsızdır ve ata binmekte de pek mahir değildir."

1.11. Nesîb

Su'lûk şairlerde şairin sevgilisiyle ilgili durumları kasidesinin başında dile getirdiği *atıl* geleneği terk edilmiştir, çünkü sevgi ve aşk istikrarlı ve temel ihtiyaçları karşılanmış bir hayatın ürünüdür. Su'lûk şairlerde bunlar olmadığından *nesîb* teması pek fazla işlenmemiştir.¹⁰⁹ Burada bu konu ile ilgili bir iki örnek vermekle yetinilecektir.

İffetli aşkın en seçkin örneklerinden kabul edilen ve eş-Şenferâ el-Ezdî'nin (öl. 510) eşi Umeyme hakkında söylediği beyitlerinden iki tanesi şöyledir:¹¹⁰

لَقَدْ أَعْجَبْتَنِي لَا سَقُوطاً قِنَاعِهَا إِذَا مَا مَشَيْتِ وَ لَا بِدَاتٍ تَلْفُتِ
كَأَنَّ لَهَا فِي الْأَرْضِ نَسِيئاً تَقْصُؤُهُ عَلَى أُمَّهَا وَ إِنْ تُكَلِّمَكَ تَبَلَّتْ

"Hoşuma giden şu ki; yürüdüğünde ne peçesi düşüyor, ne de (fazla hayâsından dolayı) sağa sola dönüyor, sanki yerde bir şeyini kaybetmiş de bulmak için onu arıyor. Seninle konuştuğu takdirde kısa kesip sözünü uzatmıyor."

Emevî dönemi su'lûk şairi Tevbe b. el-Humeyyir'in (öl. 84/704), sevgilisi Leyla hakkındaki bazı beyitleri ise şöyledir: ¹¹¹

¹⁰⁷ Şair hakkında bk. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-su'arâ'*, 727; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/22-24; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/172; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 118-122; Hifnî, *Şi'rü's-sa'âlik*, 121-122.

¹⁰⁸ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/22.

¹⁰⁹ Ahmed Emîn, *es-Sa'leke ve'l-fetve fi'l-İslâm*, 43.

¹¹⁰ Yıldırım, "Cahiliyye Dönemi Arap Edebiyatında Su'lûk Şairler Hareketi", 187.

وَلَوْ أَنَّ لَيْلَى الْأُحْيِيَّةَ سَلَّمَتْ عَلَيَّ وَدُونِي جُنْدُلٌ وَصَفَائِحُ
لَسَلَّمْتُ تَسْلِيمَ الْبَشَاشَةِ أَوْ زَقَا إِلَيْهَا صَدَى مِنْ جَانِبِ الْقَبْرِ صَائِحُ
فَهَلْ تَبْكِينَ لَيْلَى إِذَا مِتُّ قَبْلَهَا وَقَامَ عَلَيَّ قَبْرِي النَّسَاءُ النَّوَائِحُ

"Eğer Leylâ el-Ahyeliyye bana bir selam verse, benim de (mezarımın) üzerinde enli taşlar ve kayalar olsa, ona tebessümle selam verirdim. Ya da mezar tarafından seslenen bir yankı gelirdi. Acaba kendisinden önce ölürsem Leylâ bana ağlar mı? Mezarımın başında ağıt yakan kadınlar dikilir mi?"

1.12. Hikem

Hayatın her türlü zorluklarıyla bilfiil karşılaşan ve onlarla mücadele eden su'lûk şair, yaşadıklarından büyük bir tecrübe elde etmiş ve bu zorluklarla nasıl baş edeceğine dair yöntemler geliştirmiştir. Yaşantılara bağlı olarak ortaya çıkan bu tecrübe hikmetli sözler şeklinde su'lûk şairlerin şiirlerine yansımıştır.¹¹² Bu hikmetli sözler zaman zaman herkesçe kabul edilebilecek genel geçer ahlakî değerleri yansıtırsa da sonuç olarak su'lûk şairin içinde yaşadığı şartlara bağlı olarak hayata bakış açısının bir yansıması olduğu unutulmamalıdır.

'Amr b. Berâke el-Hemedânî'nin (öl. 10/632)¹¹³ bazı beyitleri Araplar arasında darbı mesel olmuştur.¹¹⁴ Örneğin, Haccâc Irak halkını tehdit ettiği meşhur hutbesinde onun şu beytini zikreder:¹¹⁵

مَتَى تَجْمَعُ الْقَلْبَ الذِّكْرِيَّ وَصَارِمًا وَأَنْفًا حَمِيًّا تَجْتَنِبُكَ الْمِطْلَامُ

"Ne zaman zeki bir kalp, keskin bir kılıç ve hamiyet bir arada toplansa, işte o zaman haksızlıklar senden uzaklaşır."

Cahiliye dönemi su'lûk şairi Taabbeta Şerran'ın (öl. 530)¹¹⁶ bir baskın sonucunda tuzağa düşmesi ve bunun sonucunda bir hileye başvurup kurtuluşunu konu edinen aşağıdaki şiiri hikmet türüne dâhil edilmeyi hak edecek kadar değerlidir.¹¹⁷

¹¹¹ Şiir ve tercümesi için bk. Demirayak, *Emevîler Dönemi*, 109-110.

¹¹² Tureyfi, *Dîvânü'l-lusûs*, 1/35.

¹¹³ Şair hakkında bk. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/126; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/76; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 82; Hifnî, *Şi'rü's-sa'âlik*, 118.

¹¹⁴ Bilgi için bk. Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 82.

¹¹⁵ Basrî, *Kitâbu'l-Hamâseti'l-Basriyye*, 1/340.

¹¹⁶ Şair hakkında bk. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-su'arâ'*, 312-314; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 21/94-125; Zeydân, *Tarihü âdâbi'l-luğati'l-Arabiyye*, 142; Dayf, *el-Asru'l-Câhilî*, 377-379; Ebû Nâcî, *Şu'arâu'l-Arabi'l-fursân fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, 176.

¹¹⁷ Şiir ve tercümesi için bk. Yıldırım, "Su'lûk Şairler Hareketi", 189.

إِذَا الْمُرُّ لَمْ يَخْتَلِ وَ قَدْ جَدَّ جِدُّهُ
أَصَاعَ وَقَاسَى أَمْرُهُ وَ هُوَ مُدْبِرٌ
وَلَكِنْ أَخُو الْحَزْمِ الَّذِي لَيْسَ نَازِلًا
بِهِ الْخَطْبُ إِلَّا وَهُوَ لِلْقَصْدِ مُبْصِرٌ
فَدَاكَ قَرِيحُ الدَّهْرِ مَا عَاشَ حَوْلُ
إِذَا سَدَّ مِنْهُ مَنْحَرٌ جَاشَ مَنْحَرٌ

"Başı derde girdiğinde; kişi başvurmadığı zaman hileye; yolunu kaybeder, işini zorlaştırır, dolaşıp döner geriye. Fakat akıllı kişi başına henüz tehlike gelmeden önce Bunun kendisine yöneleceğini görür, varır o bilince. Zamana karşı tecrübe kazanmış basiretlinin böylesi, önünde bir kapı kapandığında bile açılır başka birisi."

Mâlik b. Harîm el-Hemedânî (öl. 6. yy.),¹¹⁸ zenginlik ve fakirlik ile ilgili fikir beyanında bulunur. Ona göre mal cimriliği engeller ve zilleti defeder. Hor görülen insanları saygın yapar. Yerileni övülen bir konuma getirir. Fakirlik zilletten başka bir şey değildir. Kişiyi toplumun maskarası yapar. Bu konu ile ilgili olarak bir şiirinde şöyle der:¹¹⁹

أُنْبِئْتُ وَالْأَيَّامُ ذَاتُ بَحَارِبٍ وَتُبْدِي لَكَ الْأَيَّامُ مَا لَسْتَ تَعْلَمُ
بِأَنَّ تَرَاءَ الْمَالِ يَنْفَعُ رَبَّهُ وَيَنْفِي عَالِيَهُ الْحَمْدَ وَهُوَ مُدَمَّمٌ
وَإِنَّ قَلِيلَ الْمَالِ لِلْمَرْءِ مُفْسِدٌ يَحْزُرُ كَمَا حَزَّ الْقَطِيعُ الْمُحْرَمُ
يَرَى دَرَجَاتِ الْمَجْدِ لَا يَسْتَطِيعُهَا وَيَفْعُدُ وَسَطَ الْقَوْمِ لَا يَتَكَلَّمُ

"Günlerin tecrübe sahibi olduğunu ve bilmediğin şeyleri sana öğrettiğini haber vereyim. Şöyle ki; mal çokluğu sahibine fayda sağlar ve yerilmiş olanı övülecek duruma getirir, mal azlığı ise kişiyi ifsada götürür ve sert bir kamçunun deriyi kesmesi gibi keser. (Fakir) güç yettiremediği şeref derecelerini görür ve toplumun içinde konuşmaksızın oturur."

13. Mersiye (Ağıt)

Bir tema olarak mersiye, su'lûk şairlerde az rastlanılabilecek bir türdür, çünkü mersiye, kabilenin içinde kabile fertlerinden kaybedilen değerli bir kişi veya arkadaş için söylenir. Ancak su'lûk şairin çoğu zaman bağlanabileceği bir kabilesi olmadığından bu türün ortaya çıkmamasında garipsenecek bir durum yoktur. Diğer taraftan su'lûk şair bireysel özellikler edindiğinden başkalarını övmekten imtina etmiştir. Mevcut mersiyelere baktığımızda ise su'lûk şaire özgü bir nitelik arz ettiği görülmektedir. Burada üzerine mersiye söylenen kişi şairin kardeşi, oğlu, arkadaşı ya da kendisine yardımı dokunan bir kişidir.¹²⁰

¹¹⁸ Şair hakkında bk. Zirikî, *el-A'lâm*, 5/260; Nureddîn, *Mevsû'atu's-su'arâi's-s'âlik*, 94; Hifnî, *Şi'rii's-sa'âlik*, 116-117.

¹¹⁹ Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Divânî'l-Hamâse*, 2/718-719.

¹²⁰ Hifnî, *Şi'rii's-sa'âlik*, 327; Tureyfi, *Divânü'l-lusûs*, 1/33.

Cahiliye dönemi su'lûk şairi Taabbeta Şerran (öl. 530), arkadaşı Şenferâ ile birlikte Becîle kabilesine düzenledikleri bir baskında Şenferâ öldürülür. Bunun üzerine şair aşağıdaki dizeleri söyler:¹²¹

عَلَى الشَّنْفَرَى سَارِي الْعَمَامِ فَرَائِحُ غَزِيرُ الْكُلَى أَوْ صَيِّبُ الْمَاءِ بَاكِرُ
عَلَيْكَ جَزَاءٌ مِثْلُ يَوْمِكَ بِالْجَبَا وَقَدْ رَعَفَتْ مِنْكَ السُّيُوفُ الْبَوَاتِرُ

"Şenferâ'nın mezarını, gece gelen, altı dolu olan ve akşam giden su bulutu sulasın. Sana (buluttan), Cebâ gününde keskin kılıçların akıttığı kan kadar mükâfat var."

Emevî dönemi su'lûk şairi 'Abde b. et-Tabîb (öl. 24/645) ise Kays b. 'Asım ile ilgili meşhur mersiyesinde onun için şöyle der:¹²²

عَلَيْكَ سَلَامُ اللَّهِ قَيْسَ بْنَ عَاصِمٍ وَرَحْمَتُهُ مَا شَاءَ إِنْ يَسَّرَحَمَا
فَمَا كَانَ قَيْسٌ هَلَكُهُ هَلَكٌ وَاحِدٍ وَلَكِنَّهُ بُنْيَانُ قَوْمٍ تَهَدَّمَا

"Allah'ın selamı ve rahmeti Kays b. 'Asım'ın üzerine olsun. Onun ölümü sadece bir tek ölüm değildi. Bilakis onun ölümü, bir kavmin de yıkılışı demektir."

SONUÇ

Arap edebiyatında Cahiliye döneminden Abbasîler dönemine kadar sosyal, ekonomik ve siyâsî durumlara bağlı olarak bir su'lûk şairler olgusu ortaya çıkmıştır. Bu süreçte gelişen olaylara bağlı olarak su'lûk şairlerin hareket biçimlerinde, davranışlarında, ortaya çıkış sebeplerinde ve kullandıkları araçlarda çeşitli değişiklikler olmuşsa da her dönemde fakirliğin ortak payda olduğu görülmektedir. Sadru'l-İslâm döneminde bazı iyileştirmeler gerçekleştirilmişse de bu durum uzun sürmemiş, Emevîlerle birlikte tekrar eski haline dönmüştür. Cahiliye dönemindeki aristokratik veya kabilevî güç merkezlerine Emevîlerle birlikte siyasî güç merkezleri de eklenmiştir. Bu güç merkezlerinin şatafatlı hayatları ve adaletsizlikleri bu olgunun gün geçtikçe daha da derinleşmesine neden olmuştur. Bu dönemlerde ortaya çıkan su'lûk şairlerin bir kısmı dönemin yaygın ifade biçimine bağlı olarak yaşadıklarını şiirleriyle dile getirmeye çalışmışlardır. Böylece bir su'lûk şairler olgusu dönemin edebî mirasına damgasını vurmuştur.

Bu su'lûk şairler; şiirlerinde medih (övgü), hiciv (yergi), nesîb (aşk), mersiye (ağıt), yabancı hayatın tasviri, özlem, gasp ve saldırı, teşerrüd (aylaklık) ve kaçış, tehdit, hikem (hikmetli sözler), hapis hayatı, tövbe ve pişmanlık ve fakirlik gibi temaları işlemişlerdir. Bu temalardan medih, hiciv, mersiye vb. bazı türler dönemin geleneksel ortak temaları iken; gasp ve saldırı, teşerrüd (aylaklık) ve kaçış, hapis hayatı vb. temalar daha çok su'lûk şairler arasında gelişen

¹²¹ Usta, "Arap Edebiyatında Eşkya Şairler", 1071.

¹²² 'Abdi 'Avn er-Revân, *Mevsû'atu şu'arâi Sadri'l-İslâm ve'l-'asri'l-Umevî* (Umman: Dâru'l-Usâme, 1421/2001), 199.

kendilerine özgü ortak temalar olarak görülmektedir. İsminden de anlaşılacağı üzere su'lûk şairin şiirlerinde en çok işlediği tema "fakirlik" temasıdır, çünkü fakirlik onun hayatında en çok muzdarip olduğu durumdur. Su'lûk şairlerde nesîb ve mersiye en az rastlanan türlerdendir. Su'lûk şairin yaşadığı istikrarsız hayat onun nesîb temasını işlemesine engel olurken, kendine has bireyciliği ve derin yalnızlığı onun mersiye temasını işlemesine engel olmuştur. Ayrıca medîh (övgü), hiciv (yergi), yabani hayatın tasviri gibi temalar daha çok Cahiliye dönemi su'lûk şairine ait bir tema iken; hapis hayatı, tövbe ve pişmanlık Sadru'l-İslâm ve sonraki dönemlerde ortaya çıkan temalar olmaktadır. Diğer taraftan su'lûk şairin hayatında yaşadığı zorluklar ona çeşitli tecrübeler kazandırmıştır. Bu tecrübeleri "hikem" olarak adlandırdığımız şiirlerinde hikmetli sözler olarak ifadelerini bulmuştur.

KAYNAKÇA

Âmedî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin. *el-Mü'telef ve'l-muhtelef*. Thk. Fritz Krenkow. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1411/1991.

'Atvân, Hüseyin. *eş-Şu'arâ'ü's-sa'âlik fi'l-'asri'l-'Abbâsiyyi'l-evvel*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 4. Basım, 1417/1997.

Bağdâdî, 'Abdulkâdir b. Ömer. *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübbâbi lisâni'l-'Arab*. Thk. 'Abdüsselâm b. Muhammed Hârûn. 13 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 3. Basım, 1416/1996.

Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb. *et-Tetfil ve hikâyâtü't-tufeyliyyîn ve ahbâruhum ve nevâdiru kelâmihim ve eş'âruhum*. b.y.: Dâru İbn Hazm, ts.

Basrî, Ebü'l-Hasen Sadrüddîn Alî b. Ebi'l-Ferec b. el-Hasen. *Kitâbu'l-Hamâseti'l-Basriyye*. Thk. Muhtârüddîn Ahmed. 4 Cilt. Beyrut: 'Âlimu'l-Kutub, ts.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-tebyîn*. Thk. 'Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 7. Basım, 1418/1998.

Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî: el-'Asru'l-Câhilî*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 22. Basım, ts.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-1: Cahiliye Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2. Basım, 2012.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-2: Sadru'l-İslam Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2. Basım, 2013.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-3: Emeviler Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2012.

Durmuş, İsmail. "Su'lûk ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ek-2/ 534-536. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.

Ebû Nâcî, Mahmûd Hasan. *Şu'arâu'l-'Arabi'l-fursân fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*. 4 Cilt. Dımaşk: Müessesetü'l-'Ulûmi'l-Kur'ân, 1404/1984.

Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, Ali b. Hüseyin. *Kitâbu'l-Eğânî*. Thk. İhsân 'Abbâs vd.. 23 Cilt. Beyrut:

Dâru Sâder, 3. Basım, 1428/2008.

Emîn, Ahmed. *es-Sa'leke ve'l-fetve fi'l-İslâm*. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.

Enîs, İbrâhîm vd.. *el-Mu'cemu'l-vasît*. Mısır: Mecme'u'l-Lugati'l-Arabiyye, 4. Basım, 1425/2004.

Evnebî, Ebû Ubeyd el-Bekrî. *Simtu'l-âlî*. Thk. Abdul'azîz el-Meymenî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1354/1936.

Ferrûh, Ömer. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1401/1981.

Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Thk. Muhammed Na'îm el-'Arkesûsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, 1425/2005.

Furat, Ahmet Subhi. *Arap Edebiyatı Tarihi: Başlangıçtan XVI Asra Kadar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1996.

Halîf, Yûsuf. *eş-Şu'arâ'ü's-sa'âlik fi'l-'asri'l-câhilî*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 3. Basım, 1398/1978.

Hatîb et-Tebrîzî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed. *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000.

Hifnî, 'Abdulhalîm. *Şi'rü's-sa'âlik*. b.y.: Metâbi'u'l-Hey'eti'l-Misriyyeti'l-'Amme, 1407/1987.

İbn Kuteybe, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Müslim b. Kuteybe b. el-Kûfî. *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Ali b. Ahmed. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, ts.

İbnu'l-Mu'tez, Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed. *Tabakâtü's-şu'arâ'*. Thk. 'Abdusettâr Ahmed Ferrâc. Mısır: Daru'l-Maârif, ts.

İbnu's-Şecerî, Hibetullah b. 'Alî. *el-Hamâsetü's-Şecerî*. Thk. 'Abdulmu'în el-Melûhî – Esmâ el-Himsî. Dimaşk: Menşûrâtu Vezâreti's-Sekâfe, 1389/1970.

İbnü'l-Cerrâh, Ebû Abdillâh Muhammed b. Dâvûd. *Kitâbü'l-Varaka fi ahhâri's-şu'arâ'*. Thk. 'Abdulvehhâb 'Azzâm - 'Abdusettâr Ahmed Ferrâc. Kahire: Dâru'l-Maârif, 3. Basım, 1169/1755.

Kutubî, Muhammed Şâkir. *Fevâtü'l-vefeyât*. Thk. İhsân 'Abbâs. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, 1392/1973.

Melûhî, 'Abdulmu'în. *Eş'âru'l-lusûs ve ahhâruhum*. b.y.: Dâru'l-Usâme, ts.

Merzûbânî, Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd. *Mu'cemü's-şu'arâ'*. Thk. Fârûk Eslîm. Beyrut: Dâru Sâder, 1425/2005.

Meymunî, Abdülazîz. *et-Tarâifu'l-edebiyeye*. Kahire: Lecnetü't-Te'lîf ve't-Tercüme ve'n-Neşr, 1355/1937.

Mübârek, Muhammed. *Münthe'l-taleb min eş'âri'l-'Arab*. Thk. Muhammed Nebîl Tureyfi. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, 1419/1999.

Mürüvve, Muhammed Rızâ. *es-Se'âlik fi'l-'asri'l-Umevî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.

Nîsâbûrî, Ebû Mansûr Abdulmelik es-Sa'âlebî. *Yetîmetü'd-dehr fi mehâsini ehli'l-'asr*. Thk. Mufîd Muhammed Kumeiha. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.

Nureddîn, Hasan Ca'fer. *Mevsû'atu's-şu'arâi's-s'âlik*. Beyrut: Reşâd Bres, 1427/2007.

Özsoy İsmail. "İslam Öncesi Dışa Kapalı Arabistan'da Sosyo-Ekonomik Bulgular ve Su'lûklar Hareketi". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/16 (2005), 81-92.

Revdân, 'Abdi 'Avn. *Mevsû'atu şu'arâi Sadri'l-İslâm ve'l-'asri'l-Umevî*. Umman: Dâru'l-Usâme, 1421/2001.

Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. Thk. Ahmed Arnâût. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ't-Turâsi'l-'Arabî, 1420/2000.

Sükerî, Ebû Sa'îd el-Hasan b. el-Hüseyn. *Şerhu Eş'âri'l-Huzeliyyîn*. Thk. Abdüsettâr Ahmed Ferrâc. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-'Arûbe, ts.

Tureyfi, Muhammed Nebîl. *Dîvânu'l-lusûs fi'l-'asreyn: el-Câhilî ve'l-İslâm*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004.

Usta, İbrahim. "Arap Edebiyatında Eşkîya Şairler". *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish* 9/6 (Spring 2014), 1063-1092.

Yâkût el-Hamevî, Şihâbuddîn Ebû 'Abdullâh Yâkût b. 'Abdullâh el-Hamevî. *Mu'cemu'l-buldân*. Thk. F. Wüstenfeld. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, 1397/1977.

Yıldırım, Kadri. "Cahiliyye Dönemi Arap Edebiyatında Su'lûk Şairler Hareketi". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2001), 177-209.

Zeydân, Corcî. *Tarîhu âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*. b.y.: Dâru'l-Hilâl, ts.

Ziriklî, Hayreddîn. *el-A'lâm, Kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 5. Basım, 1400/1980.